

V Ljubljani, 15. decembra 1919.

SVOBODA

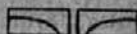
DRUŽINSKI LIST.

VSEBINA:

1. Vera Kesler-Albrechtova: **Mati toži**. — 2. Franjo Roš: **Uporniki**. — 3. Marko Studen: **Moj znanec**. — 4. Franjo Roš: **Naši mladosti**. — 5. Maksim Gorki: **Pravljice resničnosti**. — 6. Dr. K. Dobida: **Poglayje o naši umetnosti**. — 7. Ivan Albreht: **lici**. — 8. Franjo Roš: **Pariz**. — 9. Reza Stenović: **Izobraževalno delo in njega pomen za proletarijat**. — 10. — on —: **Husitske vojske**. — 11. C. K.: **Ernest Haeckel**. — 12. R. Peterlin-Petruška: **Iz zbirke: „Pesmi Matije Gubca“**. — 13. Verusovič: **Delavske telovadne jednote na Češkoslovaškem in pri nas**. — 14. **Pregled**. — 15. **Društveni vestnik „Svoboda“**.

Letnik I.

Štev. 10.—12.

Last in založba delavskega izobraževalnega društva „Svoboda“.

Tiska Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

„Svoboda“, družinski list, je glasilo delavskega izobraževalnega društva „Svobode“ v Ljubljani.

Izhaja dne 15. vsakega meseca.

Naročnina znaša letno 12 K. Člani društva dobe list brezplačno.

Upravništvo lista je v Ljubljani Šelenburgova ulica št. 6/II, kamor naj se pošilja naročnino. Sprejema se tudi oglase, katerim se določi cena po dogovoru.

Uredništvo lista je: Fr. Albrecht, Ljubljana, Sodna ulica 5/IV, kamor naj se pošiljajo vsi rokopisi.

Navodila podružnicam:

Pristopnina k „Svobodi“ znaša 50 h. Podružnice dobé do 1. februarja posebne pristopne izjave, ki jih mora vsak pristopivši član izpolniti. Podružnice pa jih potem s pristopnino vred pri mesečnem obračunu pošljejo v Ljubljano.

Članarina znaša K 1.—. 10 h ostane podružnici, 90 h pa je poslati v Ljubljano. Zato pa dobé člani društveni družinski list zastoj.

Članarino naj se pobere vsak mesec obenem z oddajo družinskega lista in sicer za naprej, ker zaostalim ali nerednim članom ne bomo oddajali lista.

Obračun je poslati redno do 15. vsakega meseca tajništvu delavskega izobraževalnega društva „Svobode“ v Ljubljani, Šelenburgova ulica št. 6, II. nadstropje.

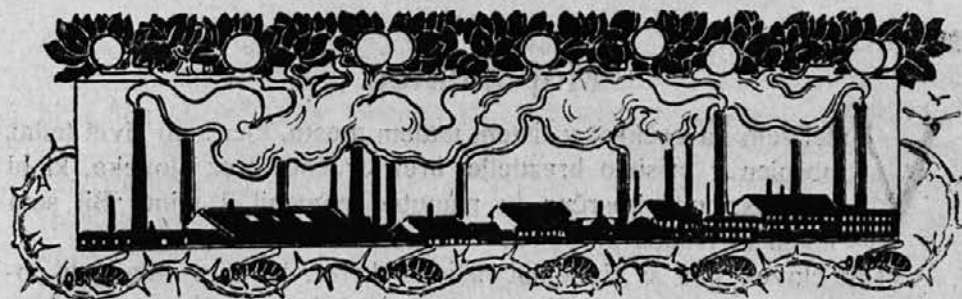
Denar pa je pošiljati pod naslovom: Konzumno društvo za Ljubljano in okolico (K. Rakovec), Ljubljana, — Sp. Šiška, Kolodvorska ulica 56.

Podružnice naj po možnosti ustanavljajo knjižnice, čitalnice, vrše predavanja, sestanke, izlete itd. Ustanavljajo naj pevske, godbene, dramatične, telovadne in druge odseke. Sploh naj skrbé za izobrazbo svojih članov ter goje pošteno, trezno družabno življenje. Društvene prostore naj si poiščejo v zasebnih prostorih, da člani niso primorani posedati v gostilnah ter zapravljati denar. Za vsa pojasnila se je obračati na tajništvo „Svobode“. Želje glede predavanj je sporočiti vsaj 14 dni pred predavanjem.

Tajništvo „Svobode“ opozarja vse podružnice, da je prve in druge številke družinskega lista nekaj več natisnjene. To zato, da lahko vsakemu novo pristopivšemu članu ponudijo tudi prvo in drugo številko, seveda morajo pobrati članarino tudi za januar in februar nazaj. — Obračune za januar in februar rabimo nujno; poslati jih je tedaj **takoj** tajništvu.

Redno do 10. vsakega meseca naj pošiljajo podružnice kratka poročila o svojih priredbah in o svojem društvenem delovanju tajništvu „Svobode“ v Ljubljani, Šelenburgova ulica 6/II.

Odgovorni urednik Fran Albrecht.

VERA KESLER-ALBRECHTOVA:

Mati toži:

Presti moram, reva,
presti nočindan,
saj pod srcem nosim
greh droban.

Stkal bo belo platno
oče tvoj Akim,
jaz pa iz njega rjuho
široko naredim.

Vanjo se zavila
tesno bom s teboj,
da pred svetom skrila
greh bom svoj...

FRANJO ROŠ:

Uporniki.

Upor je življenje in temu življenju
nazdravljamo čaše ponosnega srda;
dozôrel iz nas je, iz nas vzplamenel
v to dobo, ki bolna je, lena in trda.

Upor nam je sila, ki vodi naj dneve
do mirnega brega, do cilja in smrti.
Ko silni napijemo sebi v slovo,
upor naš je zmagal. Ž njim pademo strti.

Moj znanec.

Videl sem ga večkrat v tistem malem mestu, kjer sem živel tedaj, obsojen v prisilno brezdelje, brez družbe, brez človeka, ki bi se lahko odkritosrčno in pametno pomenil ž njim. Bil sem bolan in truden do smrti.

Vsak človek ima v življenju duševne krize, ki so v mladosti podobne pomladnim viharjem. Vse se trga in ruje v duši, neprekinjeno bolesto presnavljanje. Mlademu mislečemu in doveznemu duhu pa je ves razvoj neprestana kriza. Komaj si tak mlad fant malce ustali naziranje in svoj pogled na svet in ljudi, komaj začuti trdna tla pod sabo, že jih prične z lastnimi strastnimi rokami izpodkopavati.

V meni se je tedaj jela oglašati vest. Ta vest mi je s strašno in brezobzirno krutostjo narekovala, da nimam pravice biti srečen na svetu. Zato sem porušil in uničil vse, kar bi mi moglo služiti v srečo, kot pravijo. Prekinil sem študije in takoj odpovedal ugodno in dokaj udobno službo, ki sem jo imel v Gorici. Zakaj našel sem, da je sreča posameznika greh na pretežni večini tistih, ki so nesrečni, ter da je zmisel in namen mojega življenja to, da postanem brat njim, ki so najbolj ubogi in najbolj nesrečni na svetu...

Tako sem postal „izprijen študent“, kot so mi rekli ljudje v tistem malem gnezdu, kjer sem živel bogu in človeku v pohujšanje in nadlego. V resnici pa sem postal človek brez tal, ptič, ki si je sam povezal in porozal peroti.

Jedva sem hotel, se je že zgodilo: gora nesreče se je navalila name; bil sem ubog in zavržen.

Tedaj torej sem se seznanil ž njim po tisti skrivnostno-privlačni sili nagona, ki družijo enake z enakimi, zlasti pa brate in sestre v nesreči. Seveda se nisva pobratila, kakor se bratijo veseli lahkomiselnih ljudi. Preveč globoko sva čuvala v srcu vsak svojo trpko skrivnost lastne nesreče, da bi si jo izpovedala oči v oči. Najin pogovor je bil malone vedno sila redkobeseden, čisto vnanji, z vso oficijelno ceremonijelnostjo. Ker sva si bila blizu po srcu, sva spoštovala drug drugega trpljenje in nisva govorila o njem, marveč sva si stala nasproti navidez tako daljna in tuja, kot človeka, ki sta se šele pravkar seznanila. A vendar sva se poznala že oddavna in se ljubila. Jaz bi storil zanj vse, kar more storiti človek za tistega, ki ga ljubi; tudi on bi napravil zame vse, sem čutil.

„Izprijen študent,“ so mu rekli v Kotličju. „Zmešan filozof,“ so mu dejali.

Vsako dopoldne sva sedela v Čitalnici in brala časnike. Prihajal je v mesto iz svoje rojstne vasi v okolici, kjer je živel obsojen v prisilno brezdelje kot jaz, ptič s povezanimi in porezanimi perotmi, človek brez tal.

Bil je sila zanemarjen in zapuščen, odkar se je vrnil z Dunaja. Čisto se je pokmetil. Gosto strnišče je pokrivalo njegovo lepo, duhovito lice,

obleka mu je bila zamazana in posvaljkana. Njegovo krepko, visoko, mišičasto telo je bilo upognjeno kakor od prerane starosti; pogled mu je bil kalen in plah, ves odsoten, kakor z nevidno kopreno zastrt. Pravili so, da je od tedaj tako mrk in plah, tako samosvoj in odljuden, odkar je zapustil lemenat, kjer je preživel prvo leto po maturi in mu je mati vsled sramote umrla od jeze in žalosti, ko je izstopil... Na Dunaju se je bil vpisal na modroslovno fakulteto, a se je redkokdaj odpeljal tja gor, ker ni imel sredstev in si tudi drugače ni znal pomagati. Da bi prosjačil in se poniževal — ni bil človek. Običajno se je povrnil z Dunaja že čez mesec dni. Takrat je bil vedno še bolj mrk, plah in tuj.

Zadnje čase pa se sploh ni več peljal na univerzo; položil je knjige vstran in jih ni več pogledal. Kaj bi s knjigami, kaj z učenostjo, ki človeku dostikrat ni nič drugega nego neznosno breme in vir strašne duševne nesreče. Njegovo življenje je bilo razcepljeno na dvoje; srce je krvavelo...

Govoril ni rad z nikomur drugim, kot z mano. Menda je bil vajen pogovarjati se s samim seboj in svojimi mislimi. Le tupatam mu je zažarelo mrko oko, suhi mrtvi glas se mu je osvežil, navpična brazgotina po sredi čela mu je krvavo zardela. Ob priliki nekoč sem ga vprašal, odkod ima to brazgotino na čelu. Nemara, da se je kdaj v mladosti ponesrečil?

„Ne,“ mi je odvrnil suho — „to sem dobil na Dunaju. Od udarca s sabljo je.“

„Kako?“ sem se začudil. „Dvobojevali ste se?“

Nasmehnil se je prezirljivo:

„Takšnih reči nisem uganjal. Nisem imel časa za to. Policaj me je treščil nekoč z golo sabljo, ko smo demonstrirali. Bila je velika množica iz Hernalsa in Ottakringa, sestradani ljudje, moški, ženske in otroci, ki so pridrveli v mesto, da si s silo pribore kruha, ko ni bilo dela, ki bi preživljalo človeka. Jaz sem se jim pridružil, dasi nisem ljubil ne množice ne javnosti. Ampak tudi mene ni živilo delo, najsi sem nočindan neprekinjeno pretičal v knjigah. Ko je prišel naš sestradani spreved pred magistrat, nas je policija na konjih jela razganjati; ljudje so se upirali, policaji pa so izpodbodli konje in se z golimi sabljami navalili nanje. Videl sem, kako je tik mene omahnilo drobno ječno dekle; padlo je vznak in curek krvi ji je bruhnil iz ust. Naravnost v prsi jo je zadel konj s svojim kopitom. Takrat se je vse zvrtilo okrog mene, blazen, slep gnev me je popadel: Knjige, ki sem jih držal v roki, sem vrgel vstran, in se z enim skokom pognal na konja ter zgrabil policaja in ga treščil na tla. Toda že isti hip so me obkročili od vseh strani; nekdo me je udaril po čelu; nato sem izgubil zavest.“

„Saj ste junak,“ sem dejal po kratkem molku tiho in gledal v časopis.

„Da,“ je ponovil on še tišje. „Za to junaštvo so me zaprli, črtali me z univerze ter me pognali z Dunaja. In od tedaj nimam več miru.“

„Od tedaj? Čemu od tedaj?“

„Zaznamovan sem. Uprl sem se nečemu, kar je sveto: uprl sem se na oči.“

„Upri ste se krivici, družabnemu nasilju...“

„Ne, uprl sem se sveti sili. Kdor ima moč, ima vedno prav. Kralji in cesarji so sakrosanktni in sveti, ker jih ščiti moč pušk in bajonetov. Postava je sveta, ker jo sankcionira sila tistega, ki jo narekuje. In tako je prav in dobro...“

„Dovolite —“

„Tako je prav in dobro. Zakaj le tako je mogoče ohraniti red na svetu. In red mora biti. Le v redu se more vršiti prosti razvoj človeštva.“

„In revolucije?“

„Revolucije so zločini. Človeštvo bi vse doseglo tudi brez njih in nemara še uspešneje in brže. To vse sem natanko pretehtal in pretuhtal, ki sem se uprl. Človek se ne sme upirati.“

V meni je vse vzkipelo. Kakšno budalost mi hoče natveziti ta človek.

„No — veste kaj,“ sem odgovoril hlastno, „v vašo filozofijo ne verujem. Vaša filozofija je bolna. Ta filozofija vam je — oprostite mi — ostala iz lemenata. Človek se mora upirati: upirati vsemu, kar ga ovira in uklepa v njegovem prostem razvoju. Najbolj pa se mora upirati krivici! Krivica je družabno zlo, ki ga je treba iztrebiti: vsi mi, ki jo čutimo in nosimo na svojih ramenih, se ji moramo upreti. Edini pogon v tem ničvrednem človeškem življenju je boj za pravico!“

„Ali mislite mar, da je sploh mogoča takšna... kako bi dejal: absolutna pravica?“ je vprašal z obzirnim smehljajem.

„Gotovo!“ sem vzkliknil navdušeno. „Saj nosimo vsi v srcih slutnjo tiste velike vseobsegajoče pravičnosti... Čemu bi tedaj ne bila mogoča.“

„Zavidam vas,“ je dejal po kratkem premolku tiho, s povešenimi očmi. „Zavidam vas, ker ste tako mladi, sveži in zdravi. Ne, vi niste rojeni za nižine. V vas so krila. Mene pa vleče zemlja in duh mojih dedov nase... Samo enkrat so mi zrasla krila, pa so mi jih takoj porezali. Uprl sem se, pa sem takoj začutil, da sem skočil iz tira, ki mi je bil določen od vseh vekov. Jaz moram korakati peš. Leta in leta, podnevi in ponoči, sem se učil in študiral in stradal zraven. In zdelo se mi je naravno in pravično, da stradam jaz, ki delam in se trudim in se bahá v obilju sošolec-postopač poleg mene. In ko sem nenadoma tistikrat na Dunaju pričel razmišljati o teh rečeh, sem že tičal v luknji, zaznamovan in omadeževan. Zakaj že misel sama, ta uporna misel, je bila zločin, ki sem ga zagrešil na samem sebi. In zdaj vidim čisto jasno svojo pot... Saj je vse egalno: navzdol ali navzgor, pravica ali krivica — oboje so si izmislili ljudje in oboje je laž...“

Takrat je vstal in se ozrl name z dolgim, otožnim pogledom; krog ust mu je igral resigniran smehljaj; tako se smehljajo na smrt obsojeni. Vzel je palico in klobuk ter odšel.

Izginil je iz naših krajev in celo desetletje ga nisem videl.

Lani sem ga srečal doli v Trbovljah. Opozorili so me nanj. On, filozof in mislec, človek, ki je z odlikami dovršil srednjo šolo in govori petero evropskih jezikov, on, ki je v svoji lobanji z lahkoto objel vso modrost knjig, on, ki je bil nekoč mlad in močan, da bi dvigal gore — on je zdaj, petintridesetleten starec, betežen in zgrbljen, težko sopihajoč peljal polno samokolnico po ozki poti. Črn in zamazan, izžet, izčrpan, ubit.

Obstal sem, da bi ga nagovoril. Tudi on je obstal za trenotek, spustil samokolnico, polno premoga, in se trudno zravnal. Mislim, da me je spoznal. Pogledal je naravnost vame: v njegovih napol ugaslih očeh je sijala brezmejna žalost in resignacija. Nato se je nasmehnil z izgubljenim smehljajem, povetil oči, v upala siva lica pa mu je planila bolna rdečica ko je naglo in brez besed zgrabil za samokolnico in se s težkim, starčevskim korakom podvizal naprej...

Stal sem in strmel v ta upognjeni, izmozgani hrbet, ki se je krivil počasi po strmi poti. Kakor težek, ledenomrznel kamen mi je leglo na srce. Okrenil sem se in stopal hitro doli.

„Kaj je življenje?“ so mi vpraševala usta.

„Upor je življenje!“ sem si odgovarjal skozi stisnjene zobe in s skrčenimi pestmi.

FRANJO ROŠ:

Naši mladosti.

(Spomnu padlih.)

1.

Šli ste vi vsi, ki bogata in verna
bila od vas je moja mladost,
ko je še v sanjah vsa neizmerna
pila zvezd najvišjih prostost.

Predno dosegla jasnin je cesto,
tiho je izkrvavela v vas.

S to usodo, temno, zločesto
sam na poti ostal sem jaz.

Trd in mrk se za vami oziram
in za vsem mi je težko in žal
in se samemu sebi upiram,
kot bi naprej se v bodočnost bal.

V dneh, ki so davno umrli z vami,
je ostala ona mladost.

Zdaj se opajam v trpki omami,
svoje družbe mrki gost.

Vzdramil sem se in prisluhnil samemu sebi:
plalo je v meni kakor moč in upor,
šel sem za njima, da najdem cilj in izvor
— in življenju bodoči dan.

Tiho vas pozdravljam, pokojno speče,
in se odpravljam sam, a volja vas vseh
gre z menoj in lic umrli nasmeh
blagoslavlja samotni dan.

Pojdem in za vse si nabereim cvetja,
ž njim okrasim mladosti naše spomin
in za vse se opijem življenja vin.
V meni naj dogori vaš dan.

MAKSIM GORKI:

Pravlјice resničnosti.

I.

V Neapolju štrajkajo nastavlјenci cestne železnice; preko cele Riviere Quiaia se vleče veriga praznih železniških voz, dočim se je na Piazzii Triumphantore zbrala gruča vozačev in sprevodnikov. Sami veseli, glasni Neapolitanci, gibki ko živo srebro.

Nad njihovimi glavami, za vrtno ograjo, visoko v zraku, blesti tenki curek vodometa nalik mečevi ostrini. Velika gruča ljudi, ki se morajo peljati na vse strani ogromnega mesta, obkroža železničarje in vsi ti trgovski sotrudniki, pomočniki, krošnjarji in šivilje izražajo na hudoben in glasen način svojo nejevoljo nad štrajkajočimi. Srdite besede, zlobne zbadljivke se oglašajo in neprestano krožijo po zraku roke, s katerimi zna Neapolitanec govoriti prav tako izrazito in zgovorno, kakor s svojim nikoli mirujočim jezikom ...

Z morja pihlja lahen veter, ogromne palme mestnega parka pogugavajo narahlo svoje temnozelene, pahljačaste liste semintja, dočim nalikujejo njih debela nogam ogromnih slonov ter so videti kakor sekana iz kamna. Majhni fantiči — napol gola deca neapoljskih cest — skačejo okoli nalik vrbcem in polnijo ozračje s smehom in glasnim kričanjem.

Preko mesta, ki je videti podobno staremu bakrorezu, je razlita žarka solnčna luč in vse zveni nalik orgljam; sinji valovi morskega zaliva udarjajo enakomerno ob kamniti breg in spremljajo mrmranje in kričanje ljudi s svojim hruščem nalik tamburinu.

Štrajkujoči stoje tam stisnjeni v gručo s potrtimi obrazi. Jedva da odgovarjajo razdraženim klicem množice, plezajo na ograjo parka in se nemirno razgledujejo preko glav ljudi dolj po cesti nalik čredi volkov,

ki je obkoljena od psov. Vsem je jasno, da so ti enako oblečeni ljudje trdno zvezani med seboj z neomajno voljo, da se ne podajo, in ta okolnost draži zbrano množico še bolj. Seveda se nahajajo v nji tudi razsodni ljudje, ki mirno pušijo svojo cigareto in ki skušajo, tolažiti vse preveč vnete protivnike štrajka.

„He, signor! Kaj pa naj človek stori, ako nima niti dovolj, da bi kupil deci makaronov?“

V gručah po dvoje troje oseb je videti gizdalinsko opravljene uradnike municipalne policije; njih naloga je, paziti, da množica ne ovira vozovnega prometa. Držijo se popolnoma nevtralnoma, zro z isto ravnodušnostjo na psovače ko na grajance in se dobrodušno šalijo s temi kot z onimi, ako zavzamejo kretnje in kričanje prevročekrven značaj. Za slučaj resnih spopadov je v ozki stranski ulici pripravljen oddelek karabinierko sem bil zaprt. Videl sem, da imajo prav oni, ki so me zaprli in ne jaz, jev, ki drže v rokah kratke, lahke puške. Ta gruča ljudi ne obeta prav nič dobrega; na glavah imajo klobuke-trinožnike, kratke črne plašče in ozke rdeče našive na hlačah, ki so videti kot dvoje krvavih prog.

Psovanje in smeh, očitki in opomini zdajci-onemé; preko množice gre gibanje, novo razpoloženje se je polasti, ki takorekoč vse spravi medse; štrajkujoči zro še temneje predse in se istočasno sklenejo še tesneje vkup, dočim se iz množice čujejo glasovi:

„Vojaki!“

Zasmehljivo, zmagoslavno žvižganje se oglasi, ki je naperjeno proti štrajkujočim; vojake pozdravljajo z veselimi vzkliki; debel gospod v sivi letni obleki, s panamskim slamnikom na glavi, prične plesati in težko udarja z nogami ob tlak. Sprevodniki in vozači se počasi prerivajo skozi množico in se bližajo železniškimi vozovom, nekateri med njimi splezajo na voz. Zdaj gledajo še bolj mrko predse in odgovarjajo, boreč se za prehod, sovražnim vzklikom z grobimi besedami. Vse pričjenja postajati tišje. Dočim korakajo štrajkujoči skozi sovražno razpoloženo množico ljudi, so jo raztrgali na dvoje, tako da se je razkročila v posamezne skupine in gručice in jo je objelo manj kričeče, bolj človeško razpoloženje.

Z bregov Sante Lucie se bližajo lahnih, plesočih korakov, enakomerno stopajoč z nogami ter mehanično in enolično zamahujoč z levo roko, majhni, sivi vojaki. Zdi se, da so vlti iz železa in da jih je moč zdrobiti kot fabriške igračice... Na čelu maršira zal, dolg, zastaven častnik z namršenimi obrvmi in zaničljivo nakodranimi ustnicami in zraven njega teka poskakujoč debel mož s cilindrom, ki mu neprestano nekaj dopoveduje in venomer maha z rokami po zraku.

Množica se odmika od tramvajskih voz — vojaki se razprše nalik sivi verižici biserov ob celi vrsti vozov in se postavijo pred platformami, na katerih stoje štrajkujoči.

Mož s cilindrom in nekaj oseb, ki so ga obkrožile, kriče in gestikulirajo z rokami kot blazni:

„Zadnjokrat... Ali slišite?“

Častnik vije zdolgočasen svoje brke, povešajoč glavo. Mož, ki ga je poprej spremljal, beži k njemu, zavihti svoj cilindar in mu s hripavim glasom nekaj zakriči. Častnik se ozre vanj s strani, se visoko vzravna, napne prsi — slišati je njegove glasne poveljujoče besede. Takoj skočijo vojaki po dva in dva na platforme vozov, dočim poskačejo vozači in prevodniki na tla.

Množici se zdi to smešno. Krik, žvižg in smeh se dvigne, ki pa takoj spet znemi. V globokem molčanju se pričenjajo ljudje, z dolgimi obrazi, ki so nenadno videti postarani, in z začudenimi očmi odmikati od vozov in se z vso svojo težo valiti proti prvemu vozu.

Šele tu je opaziti, da leži dvoje korakov proč od voza, naravnost na progi, sivolas vozač z vojaškim obrazom, razoglav, prsa navzgor in konce svojih brkov zavihane navpik proti nebu. Tik zraven njega plane na tla z opičjo naglico mlad dečko in za njim legajo, počasi in mirno, vedno nove osebe na zemljo ...

Mračno šumi v množici; glasove je slišati, ki prestrašeni kličejo Madono. Posamezniki preklinjajo mrkih lic, ženske vrešče in ječe, dočim poskakujejo mali fantički, razburjeni od tega čudnega prizora, vsevprek nalik žogam iz gumija.

Možak s cilindrom kriči nekaj z iltečim glasom; častnik se ozre vanj in skomigne z rameni: njegova naloga je, nadomestiti vozače z njegovimi vojaki, da pa bi naskočil štrajkujoče, za to nima nikakršnih povelj.

Tedaj plane mož s cilindrom, obkoljen od številnih vnetih ljudi, h karabinijerjem. Ti se jamejo premikati, stopijo zraven, sklonejo se preko ljudi, ležečih na progi in jih hočejo dvigniti.

In tedaj se prične boj, nemir in ropot. Hipoma pa se jame premikati vsa siva, zaprašena množica gledalcev. Vse tuli, kriči, sili na progo; mož s panamskim slamnikom sname svoje pokrivalo, se požene visoko v zrak in leže prvi na tla, potreplje tik njega ležečega štrajkujočega soseda po rami in mu zakriči par vzpodbujajočih besed v obraz.

Za njim prično padati na progo nešteti veseli, razigrani ljudje, ki jih pred tremi minutami še tu ni bilo, malone tako, ko da jim je bil kdo odrezal noge. S sinehom se mečejo na tla, kažejo osle in kriče nekaj častniku, ki smejoč in z lepo glavo zmajujoč govori s človekom s cilindrom ter mu z rokavicami maha pod nosom.

Medtem je dospelo vedno več ljudi, ki legajo na progo. Ženske mečejo svoje košare in pakete na tla; mali fantički se kot zmrzli psi kotalijo smejoč drug vrh drugega, dostojno oblečeni ljudje se valjajo v prahu z ene strani na drugo.

Petero vojakov gleda s platforme prvega voza na to kopo teles pod kolesi; prijemajo se za rob voza, mečejo glave nazaj in se smejo iz polnih grl. Zdaj niso videti nič več podobni cinastim igračkam.

... Čez pol ure beže tramvajski vozovi spet vreščeč in šumeč preko neapoljskih cest. Na platformah stoje veselo se nasmihajoč zmagovalci; skozi vozove stopajo in vprašujejo vljudno:

„Vozne listke?“

Ljudje, ki jim ponujajo rdeče in rumene papirčke, jim pokimavajo z očmi, smehljajo se in mrmrajo dobrodušno predse.

II.

Sinje, pokojno jezero, globoko obrobljeno od gorá, ki jih krije večni sneg. Teman rob vrtov se privija bogato naguban tja dol tik do vode. Bele hišice, ki se zde vlite iz sladkorja, zro z brega v vodo. Vse naokrog je podobno pokojnemu snu deteta.

Zelo rano zjutraj je. S pobočij gorá se dviga mil vonj po cvetlicah. Pravkar je vzšlo solnce. Na listju dreves, na bilkah trave še bleste rosne kaplje. Nalik velikemu traku se vije cesta skozi sotesko. Vsa s kamenjem je tlakovana, a se vendar zdi mehka kot žamet, ki bi ga človek pobožal z dlanjo.

Zraven nakopičenih kremenov sedi delavec, črn kot oglje. Prsa mu krasí kolajna, lice mu je resno, milo in smelo.

Bronastobarvne roke mu počivajo na kolenih in z visoko vzravnano glavo zre v obraz potniku, ki stoji spodaj pod kostanjem.

„To so mi dali za Simplon, gospod. To kolajno sem dobil za delo pri simplonskem predoru.“

Povesil je glavo in z ljubečim pogledom šel preko medene kolajne na prsih.

„Ah, vsako delo je težko, dokler ga človek ne vzljubi. Potem pa je človeku v razvedrilo in s tem lažje. Vseeno — bilo je vendarle težko!“

Pokimal je nalahno z glavo in zamežiknil proti solncu. Hipoma je ves živahnejši, z roko zamahne po zraku, njegove črne oči bleščé.

„Včasi je bilo celó strašno. Saj tudi zemlja včasi nekaj čuti — mar ne? Napravili smo globoko zarezo v goro in ko smo nato prodrli globoko v njeno notranjost, nas je sprejela zemlja tam notri zelo hudo in neprijazno. Dala nam je čutiti svoj vroči dih, pri kojem nam je zastajalo srce, postala glava težka in so nas bolele kosti. Mnogi izmed nas so jo skupili. Nato je sipala kamenje na ljudi in jih polivala z vročo vodo. Da ... bilo je strašno! Včasi, ko je gorel ogenj, tedaj je bila videti voda čisto rdeča in moj oče je dejal: „Ranili smo zemljo. Vse nas požge in utopi v naši krvi, le čakaj.“ To so bile seveda samo besede, ampak ako človek sliši take besede globoko notri v zemlji, v tej vlažni, soparni temi, ko klopota voda na ves glas in cvrči železo ob kamnitem nasipu, pozabi z lahkoto, da je vse to samo izrodek domišljije. Kajti tam je bilo vse fantastično, dragi gospod, mi ljudje, ki smo bili tako majhni, in ta gora, ki se je dvigala v nebo in smo ji vendar izdolbli vso njeno notranjost. Treba je bilo, da je kdo videl vse to, da je pojmil. Treba je bilo videti tisto črno žrelo, ki smo ga, mi mali človečki, skopali v goro. Zarana, ko je vzšlo solnce, smo se vtapljali v to žrelo in solnce je žalostno gledalo za temi ljudmi, ki so ga zapuščali in tonili v globočine zemlje. Treba je bilo videti

tudi naše stroje in mrko lice gorskega orjaka in zamolklo bobnenje v njegovi notranjosti, ta hrušč pri razstreljevanju, ki je zvenel kot smeh blaznega!

Švignil je s pogledom na svoje roke, premaknil kolajno na svoji modri delavski bluzi in tiho zavzdihnil.

„Da, človek ve, kaj je to — delo,“ je nadaljeval z neprikritim ponosom. „Da, dragi gospod, mali človek je nezmagljiva sila, kadar se zavzame, da hoče delati. In verujte mi: ta mali človeški pritlikavec bo navsezadnje vse dovršil, karkoli hoče. Moj oče sprva ni maral verjeti tega:

Preluknjati goro in si napraviti skozi pot iz ene dežele v drugo, je rekel, to nasprotuje božji volji, ki je z gorskim obzidjem ločil dežele drugo od druge. Boste že videli, Mati božja nam bo odrekla pomoč.“

Bil je v zmoti, starec, Mati božja pomore vsem, ki jo ljubijo. Pozneje je postal oče skoro istih misli ko jaz, zakaj začutil se je nazadnje močnejšega in višjega od goré; bil pa je čas, ko je skušal prepričati mene in druge, kadar je sedel ob praznikih pri mizi za steklenico vina.

Otroci božji — to je bila njegova najljubša beseda, ker bil je dober in bogu vdan človek — otroci božji, tako se človek ne sme bojevati proti zemlji. Maščevala se bo za rane, ki jih ji zadajate, in ona ostane zmagovalka. Boste že videli! Kadar prodremo skozi goro, jo zadenemo v srce, se dotaknemo njene notranjosti, nas požre ogenj, kajti srce zemlje je iz ognja — to vedo vsi. Obdelovati zemeljsko površino, to je dovoljeno; bilo nam je ukazano, da ji stojimo ob strani pri njenih porodniških bolečinah, mi pa pačimo njeno lice in njeno obliko. Glejte: čim globlje prodiramo v notranjost gore, tem soparnejši postaja zrak, tem težje nam postaja dihanje . . .“

Delavec se je tiho zasmejal, sukajoč z obema rokama konce svojih brkov.

„In ni samo on mislil tako; bilo je v resnici . . .“ — „Čim globlje smo prodirali, tem bolj vroče je postajalo v predoru, tem več ljudi je zbolelo in se zgrudilo na tla. Vedno silneje so vdarjali vroči vreli kvišku, kamene se je luščilo in dvoje naših ljudi, dvoje mož iz Lugana, je zblaznelo. Ponoči pa so se mnogi izmed nas premetavali v baraki v vročičnih sanjah, ječali in skakali iz postelj, ko jih je mučil nedoločen strah.“

„Ali nimam prav?“ je vpraševal oče, ki je pokašljeval vedno bolj močno in zamolklo, ves v grozi. „Ali nimam prav? Nepremagljiva je, zemlja.“

„In nazadnje je legel, da ni več vstal. Bil je krepak, mož stari; več nego tri tedne se je boril s smrtjo: vztrajno, brez tožbá, kot mož, ki pozna svojo ceno.“

„Moje delo je končano, Paolo,“ mi je dejal neke noči. „Pazi se in se vrni domov. Mati božja naj bo s teboj!“

„Nato je dolgo molčal z zaprtimi očmi in hreščečimi prsi.“

Pripovedovalec se je dvignil, ošinil s svojim pogledom gore in se raztegnil z životom, da mu je pokalo v sklepkih.

„Potem,“ je nadaljeval, „potem me je prijel za roko, me potegnil k sebi in dejal:

Veš, Paolo, jaz vseeno mislim, da se posreči: mi in pa oni, ki pridejo z nasprotne strani, se srečamo v notranjosti gore, srečamo se — ali veruješ v to?“

„Moral sem priznati, da verujem v to.“

„Dobro tedaj, sin moj! Tako tudi hodi: vse, kar človek dela, delaj poln vere v dober izid stvari in poln vere v Boga... Prosim te, sin moj, ko napoči tisti trenutek, ko se srečajo ljudje — pridi k meni na grob in reci: ‚Oče — dovršeno je!‘ Da bom zvedel!“

„To je bilo dobro, dragi gospod, in tako sem mu torej obljubil. Čez pet dni je umrl, dva dni pred smrtjo pa je prosil mene in druge, naj ga pokopljemo v predoru na mestu, kjer je delal. Zelo je prosil to, ampak jaz mislim, da je govoril že v vročici...“

„Mi in oni, ki so kopali z druge strani, smo se srečali v gori čez trinajst tednov po očetovi smrti. Bil je to brezumen dan, dragi gospod, ko smo tam, pod zemljo, v temi, začuli ropot drugih delavcev, trkanje mož, ki so nam globoko pod zemljo prihajali nasproti — vzlic težkim gorskim plastem, ki bi nas majčkene človečke lahko vsekup pokopale pod sabo!“

„Že več dni zapored smo slišali te glasove, ki so postajali z vsakim dnevom razločnejši in slišnejši. Tedaj nas je objela vesela zmagovalna pijačnost in delali smo kot zli duhovi, ko da nimamo teles, brez utrujenja, ne da bi še čakali navodil. O, bilo je tako krasno, kot v solncu ples, pri moji časti! Bili smo vsi tako nežni in dobri kot otroci. Ah, ko bi vedeli, kako silna, kako neznosna je potreba, tam, v temi, tam pod zemljo, kjer smo kakor krti rili dolge mesece zapored, srečati človeško bitje!“

Ves je prišel v ogenj s to svojo povestjo. Zdajci je stopil čisto blizu k poslušalcu, mu pogledal v oči in nadaljeval tiho in radostno:

„Ko je bila slednjč prodrta zadnja plast kamenja, tedaj je vzplamenel v odprtini rdeči svit baklje, črn, od solz veselja in od potu razrit obraz se je izluščil iz teme, nato so sledili še drugi obrazi in baklja, krik zmago-slavlja in vzkliki samega veselja so zazveneli — o, to je bil najlepši dan mojega življenja! Ako se spomnim tega, čutim, da nisem živel zaman! Bilo je pošteno delo, sveto delo, to vam pravim, gospod! In ko smo potem stopili iz predora na prosto, na solnce, tedaj je marsikdo med nami legel na zemljo, jo poljubil in zajokal. Bilo je kot v pravljici! Da, gospod, poljubljali so premagano goro in poljubljali so zemljo; šele tisti dan sem umel, kaj pomeni za nas in sem jo vzljubil kot ženo.“

„Seveda sem šel tudi na očetov grob, o, gotovo, četudi vem, da mrtvi ne slišijo. Šel sem tja, zakaj treba je spoštovati želje ljudi, ki so delali za nas in ne manj trpeli kot mi. Mari ne? Tako sem torej šel na njegov grob, udaril z nogo ob zemljo in rekel, kakor je bil želel:

‚Dovršeno je, oče!‘ sem rekel. Ljudje so zmagali. Dovršeno je, oče!“

Poglavje o naši umetnosti.

Naša doba je doba brez lastne kulture. Nekako pred stoletjem se je pretrgala nit, ki se je vlekla skozi vekove. Empire — to je bila poslednja faza tega razvoja, pravzaprav že propad, umiranje. In potem — stagnacija. Od baroka, ki se je že prelevil v igravi rokoko, naprej notri do zdaj samo posnemanje poginulih slogov, sam plehki eklekticizem, neplodnost. Mi, ki smo zrasli v tem sterilnem razdobju ne občutimo tako silno te nenaravne in zopernar. spačenosti, toda zgodovina bo sodila strogo. Morda najočitnejši je propad stavbarstva, te krone vseh umetnosti. Dobrih sto let se nam zdi, da je to nekdanje tako bujno cvetoče drevo zamrlo, da je usahnil tvorni duh, ki je vodil človeškega duha od Akropole do bazilike sv. Petra in Versaillskih palač. Fantazije ni več, ker je kultura prestala, kontinuiteta duha se je pretrgala, duševno soglasje in ravnovesje je izginilo in kjer ni teh, tam ni velike umetnosti, združujoče v sebi znake svoje dobe, tam ni življenja, tam ni sloge. Materija je zagospodovala nad duhom, v velikanskih političnih in družabnih borbah XX. stoletja je stala umetnost pozabljena in osirotela ob strani. In če se je kdo nanjo spomnil, je bilo le, da ji je storil silo. Najboljši dokaz, kako smo navzlic nepobitnemu napredku zadnjih trideset let še daleč od nekdanjih slogovitih časov, je bolešno, iz zavesti notranje neresničnosti in negotovosti porojeno stremljenje po individualnosti, ki za vsako, tudi najvišjo ceno hoče do zmage. Odtod to povdarjanje osebnosti, originalnosti, odtod nebroj novih šol, manir in metod. Prišli smo tako daleč, da je vsakdo, ki zna le za čopič in dleto prijeti, že umetnik in velik še povrhu. Upodabljajoča umetnost je izgubila stik z življenjem, zveza z narodom se je zrahljala in skoraj prestala. Dotok, ki je namakal korenine umetnosti, je usahnil, med umetnikom in občinstvom se je odprl prepad, ki se vsak dan širi in grozi postati nepremostljiv. Samo izvoljencem je mogoče, da prestopijo to globel, maloštevilni stoje in zrejo oddaleč v obljubljeni deželo, narod sam pa komaj da ve zanjo. Če hočemo, da bo umetnost res kdaj narodova in narodna, jo moramo presaditi tja nazaj, kjer je vzklila, sredi naroda, pritegniti bomo morali njegove speče zmožnosti in sile, razviti jih in iz nje ustvariti faktor, ki ga ne bo mogoče prezreti. Naš narod, okružen in pohabljen, hoče čuvati to žlahtno cvetko kot zenico svojega očesa.

Dva tuja, nasprotujoča si pojma se nam zdita država in umetnost, in čisto nezdružljiva. Pa vendar ju moramo zediniti, v korist umetnosti in narodu v dobro. Žalostno je da moramo sploh še govoriti o potrebi umetnosti, toda treba je, da ponavljamo to resnico vselej in povsod, dokler ne bo našla poslušnih ušes in odprtih src. Dokler meščan in delavec in kmet ne bodo prepričani, da je umetnost nekaj, kar je potrebno človeku, dokler vsi ti ne bodo sami občutili te potrebe, dotlej je vsaka skrb države

zanjo odveč in brez koristi. Tu nastaja prva velika naloga organizirane družbe: vcepiti ljudem spoznanje, da jim je umetnost potrebna, še več, doseči, da jim postane nepogrešljiva. Krog ljudi, ki so tega prepričanja, je dandanes še neznaten. V tem tiči vzrok, zakaj so bili vsi dosedANJI poskusi, koristiti umetniškemu razvoju tako brezuspešni. Celo škodovali so, ker so, namesto da bi zlo odpravili s koreninami vred, že itak tesni krožek ljubiteljev umetnosti še umetno utesnili in zožili.

Dandanes je umetnost izključna lastnina maloštevilnih duševnih aristokratov, ki se edini brigajo zanjo, edini, ki jo tudi res uživajo. Narod ne ve o nji skoro ničesar. To je nepobitno dejstvo. Ali je bilo vedno tako, ali mora tako za vselej ostati? Če je umetnost le v užitek in naslado posameznih izvoljencev, potem bi bilo vsako zanimanje od strani države ne le neupravičeno in napačno, temveč tudi nepotrebno. Toda zgodovina njenega postanka nam daleč v meglenih davninah prvih človeških sledov kaže, kako je vzknila iz narodnega naročja, kako je bila samo nujno potrebni izraz njegovega iz noči gole čutnosti se prebujajočega duha, hrepenečega po lepoti. O tem pričajo risbe v votlinah pračloveka, pripovedujejo ostanki staro-egiptskih vezenin, najdenih v skalnih grobovih. Zato še dandanes opazamo pri narodih, ki šele stopajo v območje evropske civilizacije, tako razvite zmožnosti za upodabl. umetnost, posebno še za umetno obrt, ki pri civiliziranih narodih z naraščanjem civilizacije pojemajo in so večjidel že izumrle. Zato se tudi upodabl. umetnost oddaljuje od naroda, postaja vedno bolj uniformna in polagoma izgublja vse značilne znake svojega postanka in izvora. To je naravno; kakor hitro se je življenjski način prvotnega naroda spremenil in postal zamotan, se je začela delitev dela, umetniška spretnost in sposobnost se je vedno bolj omejevala na posameznike, ki so se posebno intenzivno začeli pečati z njo. Tako je prišlo, da sta se narod, čigar vsak član je bil prvotno tudi umetnik, ki je pa svoje naravne zmožnosti pozabil in zanemaril, in umetnost razšla. Množica je pozabila, da je umetnik izšel iz njene srede, kot njen plod in ko ji je postala tehnična spretnost sčasoma nerazumljiva in tuja, je stalo nazadnje maloštevilnim umetnikom (to so ljudje, ki umejo) velika brezčutna masa naroda nasproti. Tako je danes. Današnji čas je primernejši nego kateri drugi, da to nenaravno razmerje iz temelja presnuje. Danes ko ljudstva tirjajo svojo staro pravdo, je treba tudi na tem polju odločilnega čina. Tu naj zastavi država svoje delo. V demokratizaciji umetnosti je edini izhod iz labirinta, v katerega je zašla, je njena velika bodočnost.

Zavedati se moramo, da je država dolžna da pospešuje in podpira umetnost, in edino le to. Umetnike le v izjemnih slučajih. Kajti že beseda sama želi vsakega pravega umetnika. Prepričan sem, da ne bi našel niti enega, ki se zaveda svojega vzvišenega poklica in bi ne bil pripravljen žrtvovati se svojim idealom, ki ne bi hotel zanje poginiti glava. Žalostno bi bilo, če bi takih mož ne bilo. V današnjih razmerah je spričo vsestranskega neumevanja, ki umetnika obdaja, tako podpiranje sicer

potrebno, pa le toliko časa, da se stališče velike mase napram umetnosti izpremeni. In to naj bo naša in bodoča naloga! Zato naj bo vsa skrb države za umetnike le prehodna in začasna, izgadi naj jim pota in odstrani največje zapreke, naj jim pusti, da se svobodno razmahnejo — večji del naloge je že odpravljen. Vprašanje je le, ali je država, ta organizirana povprečnost, sploh zmožna, da pripomore umetnosti do razcvita. Navzlic žalostnim skušnjam imamo vendar mnogo upanja, da je mogoče mnogo napraviti zanjo, samo prav začeti je treba. Lahko ne bo šlo, še najbolj idealna država ovira svoje največje sinove in se jim zoperstavlja z vso močjo. Saj se mora, kajti oni so pred njo za stoletja. In potem — najsilnejši duhovi morajo izpiti do dna čašo neumevanja, prehoditi jim je ves dolgi križev pot ovir in zaprek, ki jih jim stavijo sodobniki. Tako je bilo vedno doslej; kako bo v bodoče?

Če spoznamo torej, da je umetnost potrebna ljudstvu, da je mogoče najti tesnejšo zvezo med njo in narodom in da je država dolžna, da v dosego tega cilja zastavi vse svoje sile, ostane še vprašanje, kako naj to skuša doseči. Skušnja uči, da je vsaka sila, ki bi jo delali umetnosti, neumestna in brezuspešna in ker vemo, da umetniku ni mogoče ukazovati, kakšna dela naj ustvarja, je treba, da narod približamo umetnosti, ker narobe ni mogoče. Ustvariti je treba pogoje, pod katerimi se bo prosto razvijala, narodu pa dati priliko, da jo spozna in vzljubi. Naš narod goji z veliko ljubeznijo slovstvo in glasbo, glejmo, da mu bo tudi upodabljaljoča umetnost, kot najbolj viden in neposreden izraz njegovega svojstva, postala nepogrešljiva potreba. Treba je, da natančno spoznamo bistvo naše narodne psihe, da odkrijemo smeri dosedanjega in bodočega ustvarjanja. Na ta neizogibno potrebni temelj hočemo naprej zidati filozofično in estetično zgradbo našega umetniškega udejstvovanja. Tudi na polju umetn. zgodovine bo treba še obilo dela, predno bo teoretična podlaga, ki je ni podcenjevati, gotova.

Če hočemo, da bo država res izpolnjevala svojo misijo, kot to zahteva njena dolžnost, mora pričeti od dna. Treba nam je čisto novih pojmov o kulturnih vrednotah sploh, o pomenu in nujnosti upod. umetnosti pa še prav posebno. Država ne bo poskušala vplivati na razvoj umetnosti v smeri, ki se ji trenutno vidi najprimernejša, opustila bo vsak poskus, pridobiti jo za svoje namene. Tendenca ubija smeli njen polet; umetnost ni sredstvo, etika ji ni nikdar cilj, le posledica. Resnična umetnina je etična, ker je umetnina, ne ker hoče biti taka; ona vzgaja, ker je podoba in odsev resnice in rezultanta najglobljih svetovnih vzrokov in zakonov, ki so ustvarjajočemu umetniku vse umljlivejši in jasnejši nego očem navadnih opazovalcev. Umetnost je velikanske važnosti za duševni razvoj naroda, poplemenitujoč in vzgajajoč element v kulturnem razmahu in zato ravno je država ne le upravičena, ampak primorana, da posega v to območje na korist naroda in človeštva sploh. Saj nam, ki dandanes zremo v državi le sredstvo, ne cilj človeške družbe, ni nobena naloga, ki bi utegnila koristiti družbi, premalenkostna, da bi se je ta ne

smela lotiti. V našem slučaju smo naravnost navezani na njeno sodelovanje, da z njeno avtoritativno močjo premagamo premnoge zapreke, ki sta jih nerazum in nestrpnost nagromadila na pot. Človek je okorno, leno bitje, česar se je naučil, tega ne izpusti, odtod se ne premakne. Najtežje ga je pa odmakniti od napačnih nazorov, ki se jih je bil navzel. Umetniki so šli prehitro svojo pot, otopela množica jih ni mogla dohiti, zaostala je pri svojih nekdanjih že davno preživelih pojmih. Pa niti teh si ni pridobila po lastni zaslugi, preučeni so ji bili, vcepljeni in venomer ponavljani, da je popolnoma oslepela in izgubila svoje lastno spoznanje. Tu se bo pričelo novo delovanje države: najprej odpreti ljudem oči, da bodo videli!

Začnimo s temelji. Ljudska šola je potrebna temeljite preosnove, pravtako tudi višje, predvsem srednje šole. Šola naj vzgaja značajne, plemenite in kulturne ljudi, pouk naj bo temu primeren. Dosedanji sistem polnjenja mladih glav z večjidel nepotrebnim in neporabnim gradivom je zastarel, namesto kope praznega znanja nam treba sprejemljivih ljudi, zmožnih višjega duševnega poleta; vcepimo že otroku spoštovanje do vsega lepega in velikega, zgodaj mu dajmo priliko spoznati lepe umetnosti, pred vsem drugim ga pa navadimo, da bo znal opazovati z lastnimi očmi. Izpeljava teh šolskih, tudi s splošno-vzgojnega stališča nujno potrebnih reform je stvar naših šolnikov. Gotovo je, da se bodo izvršile v demokratskem, našem času odgovarjajočem smislu, pri čemur se nudi prilika oživotvoriti razne dalekosežne moderne načrte, tako na pr. vprašanje dijaške šolske občine in dr. Umetnosti naj se odkaže važno in visoko mesto v šoli: spoznavanje dovršenih umetnin se vrši s pomočjo predavanj, z reprodukcijami in odlivi, s skupnim obiskovanjem razstav, umetniških zbirk in važnih zgradb, pokrajin. Risarski pouk je treba brezpogojno preosnovati na modernem, individualnem temelju, pritegniti kar mogoče mnogo mladine, da tako iz lastne izkušnje spozna vsaj prvo, osnovno podlago umetniškega ustvarjanja, kar ji bo pri uživanju umetnin jako vprid. Pa ne samo v upodablajočih, temveč v vseh ostalih lepih umetnostih naj šola bodočnosti išče eno svojih najodličnejših nalog. Kar se gimnazij posebej tiče, mislim da bi bilo umestno njih humanistični značaj bolj poudarjati, kot doslej, kajti prepričan sem, da na tem ogrodju sloni vsa naša duševna kultura in da je ravno ta podlaga potrebna za zgradbo našega znanstva, ki bo v lastnem vseučilišču našlo krepko pobudo. Namesto suhoparne zunanje zgodovine naj se poučuje zgodovina kulturnega razvoja človeštva, v katerem je umetnostim odkazana tako važna vloga.

Tudi izven šole je treba ljudem umetniške vzgoje, da se ohrani vez med narodom in upodablajočo umetnostjo in se s tem splošno stanje ljudske izobrazbe dvigne. Zato naj se poleg obilnih predavanj in razstav odpro umetniške zbirke ljudskim množicam, prirejajo naj se ljudske klasične gledališke predstave in glasbene produkcije, kajti krog lepih umetnosti je tako tesen, da je druga z drugo ozko združena. Pri nas, ki smo

po veliki večini mali kmetje je ta vzgoja precej težja, nego pri industrijskih narodih z velikimi; gosto obljudenimi središči. Z rastočo materialno blaginjo postane pa cilj mnogo lažje dosegljiv. Osnova je dobra, naš narod je ukaželjen in sprejemljiv, družba sv. Mohorja in nebroj izobraževalnih in drugih prosvetnih društev in celo omrežje knjižnic priča dovolj glasno o tem. Danski kmet čita Platona, starogrške in Shakespearjeve tragedije; trdno sem prepričan, da bomo tudi mi v najkrajšem času lahko dosegli velike, čisto nepričakovane uspehe. Treba nam je samo volje in dela.

Važrejše še od drugih je vprašanje pravih umetniških šol, šol ki naj vzgajajo umetnike. Tu se cepijo naziranja. Večina je mnenja, da nam treba akademije, že zato, ker jo imajo vsi drugi narodi. Pri tem trdijo, da je iz mnogoterih razlogov potrebno, da se ustanovi ta institucija v središču države, v glavnem mestu. Zdi se mi, da to ni tako neobhodno potrebno in da je taka šola za razvoj in povzdigo prave umetnosti prav neznatnega pomena, včasih celo ovira svobodnega razvoja in coklja napredka. To izpričujejo premnoge žalostne izkušnje. Kaj je vzrok temu? Predvsem ni mogoče iztrebiti birokratizma iz takih zavodov, pri izbiri učiteljev so se doslej redno dogajale krivičnosti in smešnosti. Ves ustroj akademije je težak in okoren, važno vprašanje, kdo imej dostop vanjo, načelna naziranja o učnem načrtu in načinu pouka, o ciljih, ki naj jih zasleduje in o mnogih drugih važnih okoliščinah se zelo razlikujejo, vrh tega pa je še nebroj podrobnosti, kot šolnina, izkušnje, izpričevala, nagrade itd., ki so vse večalimanj v škodo gojencem in umetnosti. Iz navedenih razlogov mislim, da velja dobro prevdariti, predno kar na slepo ustanovimo z velikimi stroški zavod, ki bi svojega namena ne izpolnjeval v toliki meri, kot to zahteva korist naše umetnosti in njenega razvitka. Znani dunajski arhitekt Adolf Loos zastopa v svoji nedavno izišli brošuri „Richtlinie für ein Kunstamt“ načelo, da je treba akademije temeljito predrugačiti in priporoča, naj se povrnemo k nekdanjim metodam, ko je učenec prosil mojstra-umetnika, da ga sprejme v službo in uk. Tako se je med njima razvilo razmerje, slično onemu med obrtnikom in vajencem, slednji je natančno spoznal in preizkusil vse tehnične spretnosti in pod učiteljevim pokroviteljstvom razvil svoje zmožnosti. Tako razmerje je danes seveda skoraj nemogoče, lahko pa bo najti izhod, ki bo zadovoljiv in bo ustrezal zahtevam našega veka. Če že moramo dobiti akademijo (menim, da bi za začetek popolnoma zadoščevala našim potrebam umetniška šola, taka ali morda obsežnejša, kot je bila postavim Jakopičeva), je prvi in glavni pogoj ta, da bo zgrajena v modernem smislu. Pisatelj prej omenjenega spisa zahteva, da naj se država prav nič ne vtika v notranje zadeve akademije, posebno naj ne imenuje ona učiteljev, temveč volijo naj jih učenci sami. S tem odpade za umetnika ponižujoči in demoralizujoči naslov „profesorja“ s svojimi čini, plačilnimi razredi in vso birokratsko navlako. Država jim daje le plačo, če pač najdejo zadostno število učencev, ki jih hočejo za učitelja. Ta načrt je morda

navidez smel, vendar je vsaj v bistvu pravilen in opravičen. Na ta način bi dobili na našo akademijo može, ki bi vselej stali v stiku s svojo dobo in njenimi ideali. Mladini, ki je vedno nositeljica novih idej, bi bili res vodniki in kažipot v novo bodočnost, ne pa ovire in zapreke njih razmahu. Na ta način se tudi obvarujemo onih „profesorjev umetnosti“ po poklicu, ki so v prvi vrsti krivi, da je dobila akademija tako slab zvok. Največji umetniki itak ne poučujejo in tudi doslej niso, vsaj mnogo ne, do poučevanja bi prišli le tisti, od katerih umetniških in — nič manj — pedagoških zmožnosti bi si učenci nadejali največ koristi za svoj razvoj. Dandanes je mesto učitelja na umetniški akademiji nekako odlikovanje, kar je pri načinu njih nameščevanja čisto nezmislno. V bodoče bi bila izvolitev za profesorja le znak zaupanja mladine. Seveda bi pa le-ta imel pravico, da iz množice izbere učence, ki jih smatra za zmožne. Morda se bo zdel komu ta načrt drzen in opasen, češ mladi ljudje pridejo brez pravega razuma in spoznanja na akademijo. Tega jim niti treba ni, dovolj je ono, rekel bi instruktivno čuvstvo, ki je mladini v tako obilni meri lastno, ono čuvstvo, ki jo vodi naprej in navzgor k svetli luči napredka. Mlad človek, ki hrani vsaj iskro umetn. ognja v sebi, čuti in sluti veličino in stremi k nji, jo skuša doseči in nadkriliti. Zato se ni bati, da bi svobodno izbiranje profesorjev škodilo razvoju akademije, nasprotno ostala bi vselej mlada, moderna in v vednem stiku s svojo dobo. Pa bodi temu kakor hoče — ideja je lepa in vredna poskusa.

Pri nas bi bil glavni del odmerjen seveda slikarstvu, kajti kiparstvo se bo vsaj spočetka težko povzpelo do višine onega. To predvsem iz zgolj materialnih vzrokov. Posebno pažnjo je posvetiti stavbarstvu, kajti ravno ta panoga je bila pri nas doslej najbolj zanemarjena. Pravzaprav slovenskega stavbarstva sploh še ni. In vendar je ono sinteza vseh umetnosti in najglasnejša in najtrajnejša priča narodove kulturne višine. Tu je treba postaviti rastočo zgradbo na trdna tla. Naš stavbar naj ne bo risar, ampak narobe-risar, to je graditelj, stavitelj, stvaritelj prostora. Golo teoriziranje je spravilo stavbarsko umetnost zadnjega stoletja na rob prepada. K temu je nesrečni dualizem, po katerem so tehnične visoke šole pošiljale vsako leto stotine arhitektov v svet, ki so jim bila pa umetniška vprašanja deseta briga, mnogo pripomogel. Temu moramo napraviti konec za vselej: stavbarstvo je le eno in to je umetniško. Zavedati se namreč moramo, da je tista stavba, ki svojemu namenu vseskozi in v vseh ozirih odgovarja, res prava umetnina. In nasprotno je res umetniška stavba tudi praktična. Zato toplo pozdravljamo zahtevo, da ostani nele stavbeništvo, temveč cela tehniška visoka šola po vzgledu zapadnih univerz za vselej združena z ostalimi fakultetami našega vseučilišča. Če bi se pa arhitektura imela kdaj ločiti, tedaj samo pod pogojem, da se priklopi akademiji umetnosti.

Ostane vprašanje, ali sploh imamo dovolj učnih moči za tako institucijo, kot je ravno umetniška akademija. Mislim, da jih imamo, vsaj za slikarski in kiparski oddelek. Za arhitekturo imamo tudi ljudi, le da jih

ne poznamo, ker jih ni med nami. V prvi vrsti pride tu v poštev naš ljubljanski rojak, profesor J. Plečnik, eden izmed najsilnejših učencev proslulega O. Wagnerja. To je mož svetovnega slovesa, kakršnih nam kratkogledim tako zelo manjka. Naloga naše akademije bo, da ga pridobi in ohrani domovini.

Pouk na akademiji naj bo kar mogoče svoboden, primeren učitelju in učencem in njihovi individualnosti. Nudi naj učencu potrebne pripomočke, ki jih ta rabi za svojo izobrazbo in ki si jih sicer le težko preskrbi (atelierje, modele, rekvizite, knjige i. dr.) S predavanji naj mu širi obzorje, daje snovi njegovi fantaziji, uvaja ga v principe filozofije in drugih duševnih ved; kajti brez velikega duha ni velikih del.

Kakor akademija, so tudi obrtne šole izredne važnosti, posebno višje šole te vrste. Umetna obrt je ljudem najbolj dostopna in zato za razširjevanje umetnosti in dobrega okusa sploh neprecenljive vrednosti. Ker je z njim tesno zvezan važen gospodarski problem, bo ta del umetniške vzgojne naloge precej lažje izvedljiv. Rabimo vzornih obrtnih šol, ki nam bodo vzgojile dovolj zmognih umetnih obrtnikov, po katerih se bo umetna obrt razširila tudi med narodom. Pri nas po deželi je toliko začetkov z lepimi uspehi, da je treba le smotrenega pričetka, da spravimo vso stvar v tek. Posebno čipkarstvo in druga ženska ročna dela, ki že zdaj uživajo svetovno hvalo, lahko še spopolnimo. Isto je s keramiko, z rezbarstvom in s celo vrsto drugih obrtnih panog. Paziti pa moramo, da bo ta naša domača industrija zmogná, da vzdrži tujo, posebno tovarniško konkurenco. To je mogoče edino le, če bo te tuje izdelke po kakovosti in po svoji umetniški vrednosti prekašala. Narod je za to dovolj izobražen in pri naših žalostnih agrarnih razmerah moramo ob času skrbeti, da mu najdemo drugod vire dobrega zaslužka, obenem ga pa s tem tudi socialno dvignemo in napravimo sprejemljivejšega za kulturne vrednote.

Doslej je državna oblast, v kolikor se je pač sploh zanimala za umetnost, bila primorana posluževati se sodelovanja različnih, včasih hudo nasprotnih členov svojega uradnega ustroja. Navadno in ponajveč je opravljalo ta posel naučno ministrstvo, kar pri birokratski sestavi in ozkosrčnosti tega urada umetnosti gotovo ni bilo v prid. Posamezne naprednejše države so že precej časa po posebnih ministrstvih lepih umetnosti skrbele za vsa umetnosti se tičeča vprašanja. Pred kratkem se je tudi pri nas ustanovila posebna, samostojna drž. institucija, ki naj bo v vseh umetniških zadevah najvišja inštanca. Da bo svojo nalogo mogla prav izpolnjevati, mora v svojem območju imeti vso oblast. Ni treba, da se imenuje baš ministerstvo, mislim celo, naj se to imenovanje, če le mogoče opusti, da bo novi urad tem manje izpostavljen vsem slučajnostim političnega valovanja. Na vsak način pa mora imeti njegov predstojnik čin ministra, da urad ne bo podrejen nobenemu drugemu resortu. Imeti mora pravico in dolžnost, da predlaga parlamentu vse v svojo stroko spadajoče zakone, polno eksekutivno oblast v mejah svojega področja in inicijativo, oz. vsaj veto v vseh umetniških stvareh

sploh. S polovičarstvom nam ne bi bilo prav nič pomagano, kot smo v stari Avstriji to tako lepo opazovali pri raznih državnih ustanovah, posebno jasno pri takozvani „Osrednji komisiji za varstvo umetniških spomenikov“. Kaj pomaga še tako izborna naprava, če pa nima moči, da izvede svoje sklepe in odredbe! Spominjam se slučaja, ko se je imenovana komisija kar najodločneje izrekla zoper neokusno trgovsko zgradbo na Mestnem trgu, ki so jo postavili na prostoru nekdanje Souvanove hiše. Vsi protesti in vsa njih stvarna utemeljevanja niso nič koristila in danes ta nestvor v družbi s skazo, ki je last Kreditne banke, kvari organsko zraslo lice tega neverjetno fino zaključenega, najlepšega ljubljanskega trga. Taki slučaji se v bodoče ne smejo več dogajati: kar bo urad za umetnost po pametnem in vestnem prevdarku spoznal za pravo, to se bo tudi izvršilo. Da se pa ne bo komu godila krivica, zato moramo paziti, da se pritegnejo na sodelovanje samo resnično zmožni ljudje, ki so voljni delovati v prosep narodove kulture. To bi se dalo izvesti na ta način, — ki se je že večkrat uporabljal — da bo imel urad po celi državi svoje sotrudnike, umetnike, pa tudi za umetnost zaslužne neumetnike, event. tudi s stalno plačo. Ti bi poročali o vseh perečih umetniških zadevah, stali osrednjemu uradu s svetom ob strani in skrbeli, da se cela naprava ne bi odtujila življenju. V vseh presojevalnih komisijah, ki odločajo o umetn. vprašanjih, naj imajo odločilno besedo umetniki in člani tega drž. urada, ki naj tudi sam vodi vse nakupovanje umetnin za javne zbirke. V svrhu natančnega in neposrednega poznavanja razmer bi bilo živo priporočati, da se urad decentralizira, ali da se da pokrajinskim oddelkom obširna avtonomija v vseh krajevnih zadevah, le v zakonodajnem in denarnem oziru je mogoče zagovarjati centralistično upravo. V splošno veljavnih vodilnih naziranjih bo lahko najti skupno pot, v specifično različnih, pokrajinskih podrobnostih pa naj ima posamezni uradni poverjenik popolno oblast. Premotri naj se vprašanje kako bi se kolegijalna ureditev umetniškega urada najboljšje izvedla. Urad mora postati najvišja instanca v vseh umetniških stvareh, o katerih definitivno odločuje in sklepa. Celo v območje zasebne lastnine more posegati, kadar to veli celokupna korist. Prisili lahko lastnike redkih in znamenitih umotvorov, da jih stavijo začasno ali celo za vselej na razpolago narodu. Umetnine so narodna last, njih posestnik je le upravitelj in najemnik.

Iz tega naziranja sledi, da je v upodablajoči umetnosti posameznik dolžan se umakniti upravičenim zahtevam splošnosti. To je posebno velike važnosti tam, kjer gre za zunanje, vsakomur vidno lice naših mest in pokrajin sploh. Tu se mora zasebna korist ukloniti celokupnemu interesu. Doslej se je v tem oziru kakor drugod, tudi pri nas le preveč grešilo. Malo lepega smo imeli, pa še tisto smo hitro uničili. Ozrmo se le po naših mestih, cerkvah, gradovih! Nujno rabimo popisa vseh umetniško važnih stavb, obvarovati in ohraniti moramo saj to, kar je še ostalo. To zahtevata od nas spoštovanje preteklosti in odgovornost napram prihodnjim rodovom. S tem podpremo stebre najplemenitejšega

rodoljubja, tistega čuta pripadnosti in ljubezni do svojega naroda, ki je predstopnja človekoljubja in vse obsegajočega človečanstva. Zato hočemo ohraniti in čuvati staro, častitljivo, lepo podobo naših mest in sel, zato bomo skrbeli za te kamenite priče nekdanjosti, negovali jih bomo in čuvali pred zobom stoletij nič manj nego pred napačno vneto nesposobnih restavratorjev. Morda so nam ravno ti s svojimi prenovitvami več škodovali, kot vse neumevanje in vsa omejenost preteklih dob. Nove zgradbe se bodo podredile celotni sliki, brez kričavosti in goljufive lažimodernosti se bodo uvrstile v obstoječi okvir. Pohlepni dobičkaželjnosti bo treba postaviti ozke meje, prvo geslo naj bo: dobrobit in prospeh narodne kulture.

Doslej nam je nedostajalo velikih dejanj, še bolj pa velikih idej. Naše razmere so bile tako malenkostne, tako malomestno ozke in omejene, nosile so na sebi jasen znak nesvobode in prisiljene zaostalosti. To bo zdaj vse postalo čisto drugače, naše obzorje se bo razširilo, naše sile se bodo neovirane prosto razvile in pomnožile. Čut skupnosti se bo utrdil, požrtvovalnost bo rasla, posamezniki bodo tekmovali med seboj, kdo bo več storil za čast in slavno ime domovine. Umetnosti bomo odmerili večji del, nego smo bili navajeni dozdej. Nikdar več se ne smejo povrniti časi, ki smo jih ravnokar preživeli, ko je umetnost - pastorka stala zapuščena ob strani. To je bilo takrat, ko ni bilo nikjer novcev za starodavni, razpadajoči Valvazorjev Marijin steber na sv. Jakoba trgu, takrat ko je „bela Ljubljana“, tudi v dneh sužnosti stolica in ognjišče Slovenstva, vsako leto „žrtvovala“ za umetnost celih pet tisoč kron avstr. veljave. In še od tega fonda so varčni upravitelji znali prihraniti kako kronico, ki je bila namenjena pospeševanju in povzdigi slovenske umetnosti. Človeka je sram ob takih spominih. Pri vseh javnih zgradbah se je varčevalo, da je strah, bodisi pri deželnih ali občinskih, o državnih niti ne govorim, nobene monumentalnosti, nobenega širšega vidika nikjer, malomestna ozkosrčnost na vseh plateh. Kako bi izgledala naša metropola, če bi se ta proces vršil naprej? Začetki kvadratičnega uličnega omrežja na vseh krajih mestne periferije govore glasno o napačno umevani modernizaciji našega mesta, ki bi na ta način postalo tako, kot jih je na tisoče širom sveta: brez osebne poteze, brezizrazno, nezanimivo in neprijazno. Nihče se ni oziral na njegovo dosedanjo naravno rast in organičen postanek; imaginarnemu „prometu“ na ljubo je padla cela vrsta znamenitih stavb v prah, puhle fraze, ki so bile baš v modi, so določevale nadaljnji razvoj mesta. Priznati si moramo, da so naši grehi veliki in nepopravljivi. Kje je starošlavni knežji dvorec, najlepše ljubljansko poslopje, kje je častitljiva stara gimnazija, kje je nabroj zasebnih stavb, ki bi se mogli danes ponašati z njimi? Nekaj je kriv tega potres, še več indolenca in nezmisljena želja mestó kar čez noč „modernizirati“, kakor da je takemu, v teku stoletij zraslemu organizmu mogoče spremeniti izraz, kot menja človek suknjo. Saj se je pred leti našel med nami herostratski novotar, ki je v imenu moderne dobe, higijene, prometa in ne

vem še katerih običajnih rekvizitov vseh uničevalcev starih kulturnih vrednot zahteval, da podrmo naš rotovž, to dragoceno, osamljeno pričo žlahtnega okusa ljubljanskih meščanov.

Ta čas se nikdar več ne sme povrniti, za to bo skrbel umetniški urad, posredoval, svetoval, branil, kar je lepega in se boril zoper neokusnost in laži-umetnost na vseh poljih. Po njegovi inicijativi bodo občine spodbujale stavbenike, da bodo dajali umetnosti, kar ji gre, same jim bodo vzgled. Mesta bodo uvedla nagrade za najboljše načrte poslopij, za umetniško najdragocenejše stavbe, za najdovršenejše fasade, z davčnimi oprostitvami bodo vplivala na umetniško kakovost zgradb, občine same bodo stavile mestu v kras in prebivalcem v korist monumentalne vodnjake, spomenike zaslužnim narodnim delavcem, skrbele bodo za bogate nasade in gosto omrežje drevesnega okrasja. Javna poslopja, ki jih bomo v najbližji bodočnosti potrebovali v toliki meri, morajo biti nele dostojna in vredna namena, kateremu naj služijo, temveč tudi praktična, ne samo reprezentativna, ampak tudi smotrena. Stavbarska umetnost, kot najbolj vidni znak narodove kulture, mora postati spet demokratična, kot je bila za časa svojega najbujnejšega razcvita v grških ljudovladah. Samo v ti obliki se ji odvarja velika bodočnost.

Misliti bo treba da zgradimo nemudoma in za vsako ceno zadostno število zdravih, udobnih in pri tem cenih stanovanj za delavstvo, malega uradnika in za materijelno tako propadli „srednji stan“. Čaka nas pri tem važna naloga, da damo umetnosti kar ji gre, da dosežemo uresničenje velikega in nujnega problema „vrtnih mest“. Prepričati se moramo, da je vse lepo, tudi pripravno in porabno. Pri vsakem činu bo pa vodilo delovanje umetniškega urada prepričanje, da se mora dobrobiti naroda in njegovega najžlahtnejšega plodu ukloniti vsak zasebni malenkostni interes. Umetnost ni in ne sme biti nekaj osamljenega, tesno omejenega na ozek krog ljudi, ona je obsežna in objema ves narod in vse njegovo prizadevanje. Samo demokratični umetnosti se odpirajo na vse strani brezkončne perspektive bodočnosti.

Da ponovim: nova institucija bodi urad za umetnost, ne za umetnike. Osebnost naj po možnosti izgine iz okrilja državne skrbi, kajti če pričnemo z osebnim kultom, je pomen ustanove nevarno ogrožen. Štipendije in podpore, ki so v današnjih, umetnosti tako naklonjenih: časih žalibog še potrebne, naj se podeljujejo samo v izjemnih slučajih in pod pogoji, ki bodo jamčili za njihovo upravičenost. Ta previdnost je večje važnosti nego bi kdo mislil prvi hip. Po srečni usodi smo bili doslej, hvalabogu, obvarovani one oficijelne umetnosti, ki se je pri drugih narodih tako bolhotno razpasla v škodo naroda, njegove kulture in vseh resničnih umetnikov. Vse to nas še čaka: glejmo, da jo izrujemo s koreniko o pravem času. Današnji čas ne ljubi spon, tudi najbolj rahlih ne. Umetnost noče služiti državi, ki je le sredstvo, cilj je narod in njegov napredek.

Sicer je pa vsa državna skrb za umetnike končno le brezuspešna: velikih mož običajno ne podpira (to potrjuje zgodovina), dela jim celo

nove ovire, da bi pa z državnimi sredstvi in njeno avtoriteto podpirali ljubo povprečnost, to gotovo ni njena naloga; vselej se bo našlo dovolj občinstva, ki bo skrbelo, da se ti slednji ne bo slabo godilo. Pravega umetnika materijalistična doba sovraži, ker je pred njo in njenimi kratkovidnimi cilji. Tega neugodnega razmerja naš novi urad ne bo mogel kar nenadoma predrugačiti, to je čisto nemogoče. Treba pa je, da zastavi ves svoj vpliv in svojo silo, da odstrani sčasoma vse tiste zapreke, ki ovirajo prihod one idealne dobe, ko bo vsakemu članu naroda umetnost potrebna in nič manj važna, nego druge, zgolj materijalne zadeve. Treba bo gojiti pri nas umetniško zgodovino kot čisto duševno znanost in otvoriti zanjo stolico na našem vseučilišču. Tudi razmere na polju kritičarstva bo treba reformirati, staviti v kritike večje zahteve in zavedati se velike važnosti in pomembnosti njih za propagiranje umetnosti med narodom.

Kot najnujnejše izmed posameznih nalog, ki čakajo rešitve, naj nam veljajo; izpopolnitev in otvoritev Narodne galerije, prirejanje stalnih, menjajočih se umetniških razstav, ustanovitev specialnih umetno-obrtnih šol, oziroma oddelkov za keramiko, umetno steklarstvo, lesno in kovinsko industrijo. Izredno važna se mi vidi ureditev vzorne državne tiskarne, ki naj goji vse moderne grafične panoge in daje v vprašanih okusa in spopolnitve tehničnega postopanja pobudo in zgled zasebnim podjetnikom. Z njo bi bila lahko združena višja obrtna šola za tipografske in reproduksijske metode, ki so vse pri nas še v povojih. Misliti bo v doglednem času na ustvaritev sposobne livarne, ki bo delala pod vodstvom umetnikov in predvsem v njih svrhe. Tudi v vseh ostalih strokah obrti moramo gledati, da jih kolikor možno pronicamo z umetniškimi tendencami. Doslej je bila razven slovstva edino glasba, ki je objemala širše plasti našega naroda. To se more predrugačiti. V to glej državni urad za umetnost!

Na meji treh narodov smo si iz večno nemirnega morja tujih valov rešili vsaj nekaj svojega. Malo je tega, a niti tega ne poznamo, niti ga ne cenimo po zaslugi. Ponosni moremo biti edino na to, kar je delo našega duha, našega čuvstva, uma in misli. Zgodovine, hvalabogu, nimamo, naša je sedanjost in še bolj bodočnost. To in gospodarski položaj, ki sili narod v prehod k intenzivnejšim proizvodnim metodam nam je povod, da razvijemo svoje moči sebi v slavo, celi državi na korist. Napravimo iz naše bele prestolice jugoslovanske Atene! Ideja je smela — pa dosegljiva. V starem nemškem rajhu je bil Berlin sicer politično središče ogromne države in celega naroda, kulturnega centra pa iz njega kljub vsem prizadevanjem niso mogli ustvariti. Druga, za to sposobnejša mesta so prevzela oziroma obdržala svojo nekdanjo, po tradiciji doseženo pozicijo, tako na pr. München in Leipzig. Posebno od tega mesta se lahko učimo. Taka književna centrala za ves slovanski jug postanemo brez posebnih težav, samo dobre volje nam je treba in podjetnega duha.

Samo v to smer gre naša pot, če hočemo kdaj kaj pomeniti v družbi narodov, če hočemo k zgradbi kulture in človečanstva prispevati tudi svoj kamen, vsaj kamenček. Zato negujmo, varujmo in ščitimo svojo umetnost, kot svoje najboljše in pripravljajmo ji tla v vsem narodu, da se razvije in objame vsega. V to treba požrtvovalnosti, samozavesti in neumornega dela.

IVAN ALBREHT:

Ulici.

Pojem ti pesem, Dobrota-vlačuga,
da se pobrativa kot tolovaji:
v srcu si vzor, a na cesti le kuga —
vrag naj gre s cvetjem, ki klilo je v maji!

Dobro je, bratje, vsem dobrim na svetu —
bolje pa njim, ki so skriti pod rušo,
ali najbolje je danes dekletu,
ki je prodalo telesce in dušo.

V belih blazinah tiran so boloti,
smeje se v noč, kjer izžeti obrazi
klanjajo v prahu se božji lepoti, —
njim se hahlja in še svoji ekstazi ...

Pojem ti pesem, Dobrota-resnica,
sredi nadlog in te silne nesreče
stopiš med nas kakor čista devica —
kot razodetje beseda trepeče.

Dajte, razširite zemlji osnove,
da jo pozdravi ta nova mladost!
V krvi si zarje oprala je nove,
Bog je ž njo, Bog — naša sveta prostost!

Vi vsi brezpravni, brez reda in glasa —
blagor vam množice, dan gre nasproti:
jeklo razjeda zob novega časa,
jutri smo eno v Pravici-dobroti!

FRANJO ROŠ:

Pariz.

Mi smo, ki ustvarjamo novi svet. Naše ideje so vekom diktrana pot. Mi smo sol zemlje, kondenzirana svetovna bodočnost. Rušimo in ustvarjamo in trepetaje se nam klanjajo zakoni nebes in zemlje. Neumrljivost našim imenom in našemu sveto-tvornemu delu!

Ali so zatvorjene duri, spuščene zavese? Stojijo li straže zunaj? So pota z vzhoda čvrsto zamašena?

Dobro! Tudi galerije naše dvorane zehajo prazne. Čemu treba poslušalcev ali celo kritike nam ob zeleni mizi? Bajoneti zmage nam dajejo oblast diktatorsko. Kdo bi se drznil zlovoljno zategniti lica pred avtoriteto naše vsesilnosti?

Nadaljujmo brez bojazni, zakaj svet je poslušen in trepetaje pričakuje naših migljajev.

Gospoda, opazka mimogrede! Silno opažam, da me nekam zapuščata spomin in orijentacija. Posebno neljubo čutim to od dneva proslave polletnice našega krožka, obstoja svetovnega sodišča. Tisti šampanjec, gospoda, je bil čudotvoren, a žalibog ne brez sitnih posledic. In pogledite tu, gospodje! Pognala mi je bradavica, tu na nosu se širi in to nekaj pomeni. Imam občutek, kakor da mi je vanjo iztekel ves spomin, zakaj v možganih ga ne morem obseči več. Skrbi me grozno in nepopisno in to seveda z ozira na svetovne interese. A skoro se mi zdi, da tudi vam ni povsem prizaneslo to naše življenje, ki se opaja v lastni mogočnosti in šampanjcu. Toda pomislite, kaj ne bi ušel svet svojim tečajem in se potopil in razletel v brezdnu veselstva brez nas, ki mu vodimo obstoj in blagor? To uvod... Zakaj v teh aktih se omenja Radgona, tme mažarskega kraja približno blizu Reke baje. Pa kje naj bi vzel človek toliko spomina? — A tako! Že vemo. Odločiti bi morali torej med tremi sosedi. Vprašanje je: komu? Kje je zemljevid? Enostavna je avtonomija. Pa recimo raje plebiscit, oziroma predlagam, da žrebamo. Jaz vržem kocke. Dobro! Avstrija. Tako je odločeno. Razglasimo svetu sodbo. Kaj nam to tuje, neznano ime! Obenem je to kompenzacija za izgubo odrešene Tirolske in odtrgane Slovenije. In s tem je Avstrija pridobljena. To je diplomatika, ki je svet s svojim normalnim razumom ne bi mogel doumeti.

Čujem nemir, gospoda! Kaj ni nekdo votlo pokašljaj v dvorano? Morda je bil šepet samo, a na vsak način skoro preglasen in nenavaden. Kaj ste prebledeli, gospodje? O, že čutim tudi jaz, kakor da je zavelo preko naših glav prhutanje sape od sibirskih step. Pogum, gospoda! Neumna misel in prazen strah samo je bilo vse. Takoj naročim novega šampanjca.

K uspehu našega truda in požrtvovalnosti! Na naše zdravje do uspeha! V duhu vidim rasti spomenike preko vse zemlje, himne našim svetim imenom preplavljajo svetove in stoletja. Večno nam življenje, gospodje!

Čemu se vznemirjate? Kdo plača šampanjca, vprašujete? Bagatela! Mali narodi, ki smo jih osvobodili, ki nam dolgujejo življenje. Naložimo jim milijard, da jih plačujejo do smrti. Do smrti pa hočemo piti mi šampanjca slave in razkošja.

Odkod ta šum? O Bog, saj veš, da smo ti sluge, kakor smo tudi mogočni. In saj si nam preje pomagal k tako sijajni zmagi, še zdaj glej!

Glásove čujem. Silhete se opotekajo po galeriji in šepetajo. Govorimo tiše, tam namreč prisluškujejo. Pa kako pridejo sem in kdo so? Ni li v tem izdajstva? Same dolge, skoro prozorno izsušene postave in iz oči tajen ogenj kakor glad in bolezen. Kdo ste?

Kaj ste? Blago, ki trgujemo mi z njim, drobiž, da z njim mi poravnavamo medsebojne račune in dolgove? Ne razumemo vas. Kdo je trdil

kaj tekega? Je to očitane hvaležnost? Prevzela vas je naša dobrota, nesramni nehvaležniki!

Mali narodi ste, a kdo vas je klical? Ali je eksistenca vas vseh od nas sploh že priznana? Čakajte zunaj! Dovoljujemo vam, da pričakujete izida zunaj na hodnikih. Sicer pa je to pravzaprav nepotrebno, ker ne bo nikakor utegnilo pospešiti našega temeljitega in zato dolgotrajnega in napornega dela. Lahko bi pa tudi medtem pomrli na hodnikih in mi bi imeli sitnosti z vašimi trupli. In kdo bi potem plačal vaše dolgove? Zato vam poveljujemo, da se odstranite nemudoma in vas opozarjamo na neljube posledice. Odrečemo vam kratkomalo pravico samoodločbe in potem glejte sami!

A za Boga, kdo je prihrumel v dvorano ogromen in revolucionarski, da hrešči in se ziblje galerija? Silno neprijetni plini so se razprostrli tod po dvorani in gospoda moja, konštatiram, da trepečemo kakor v sibirskem mrazu. O Bog, bodi nam milostljiv, brani nas, ker veš, da je naš boj samo boj za pravo izkoriščanih in pogaženih.

Barbări ogrožajo kulturo, produkt dvajsetih stoletij krščanstva božjega. V svoji vnebovpijoči nasilnosti ne priznavajo viška naših prestolov, ne zastaja jim korak v spoštovanju in občudovanju naše višine in današnje visoke kulturne višine človeka sploh.

Konštatiram z ogorčenjem, da so kultura, humaniteta, svet in Bog, da je vse priznano, obstoječe in po božji milosti vladajoče v nevarnosti. A ne morem več, gospoda! Hrup je neznosen in vaši obrazi so bledi in plahi. Mučni in težki oblaki ležijo v dvorani. Resno delo je v resnici nemogoče. Predlagam zato, da izvajamo posledice in se brez pardona razidemo. Predlagam namreč dvamesečne počitnice in upam, da se tačas duhovi izčistijo in mirniin potom pomirijo.

Bog naj nam blagoslovi šampanjca, oziroma naše bodoče delo! Nemudoma se razidimo, gospodje, zakaj zdi se mi, kakor da se že podira galerija.

REZA STENOVIC:

Izobraževalno delo in njega pomen za proletarijat.

Socijalizem se zamore širiti in postaviti na trdno podlago le potom izobrazbe. Treba nam je ljudi, ki so prepričani o socijalizmu, ki ga nosijo v svojem srcu, ljudi, ki jim socijalizem ni le lestvica, po kateri naj splezajo do boljših plač, do eventualno višjih mest, s katerih lahko stiskajo druge. Skratka, treba se nam je potruditi, da bo vsa velika masa, ki je žejna svetlobe in svobode, ki čuti okove na svojih rokah, spoznala svojo moč in jo vedela pravilno udejestviti. To bo pa zamogla napraviti in doseči le, kadar bo prožeta izobrazbe. To se povdarja vedno in povsod, to uvedevajo vsi. Če pa pogledamo naokrog, vidimo, da je pravega podrobnega dela premalo ali ga pa sploh

ni. Seveda je mnogo lažje izgovoriti stavek: „Trebajo dati delavstvu resnične izobrazbe, treba delati,“ kot so ravnali potem in kar je glavno, delati tako, da se pokaže v doglednem času uspeh.

Ni nam treba iskati novih oblik podajanja izobrazbe. Ime že imamo in v okvirju tega zasnovanega bi nosilo pravo delo lepe sadove. Ime imamo: „Svoboda“. Nimam namena se spuščati v podrobnosti o ciljih, ki si jih stavi „Svoboda“, saj so večini znane. Treba pa je vso stvar pravilno zasnovati in odstraniti vse ono, kar ovira pravi razvoj in širok razmah tega društva. „Svoboda“ se je ustanovila. Upravlja jo v posameznih krajih glavni odbor. V njega pošiljajo razni odseki svoje zastopnike: dramatični, pevski, politična šola i. t. d. Pričenjajo brezmejne seje, govori in govori se, sklene to in ono, prirede se igre, društvo raste gmotno, a v resnici propada. Člani so jeli odstopati. Zakaj? In če nekoliko pomislimo, spoznamo pravo: navadimo se na to, da privlačimo sodruga v društvo z dobrim, ne, da jim damo le člansko knjižico in si potem mislimo: „Tako, če bo pameten, se lahko pobriga zase!“ Poglejmo delo odbora in delo članov. Odbor ima seje, sklene n. pr. nakup knjig, da se otvori knjižnica čim najhitreje. Treba jne nakupiti knjige in jih dati v vezavo. Tu imamo sedaj prve težkoče. Knjige se sicer sprejmejo v vezavo, toda kdaj bodo izgotovljene? Vse izpraševanje in prošnje so zastonj. Ljudi ni, delavcev v tej stroki primanjkuje. Treba je torej čakati. Ne čaka pa le odbor, čakajo tudi člani. Čakajo na knjižnico in je ne dobijo. Prva nezadovoljnost se poraja. Preidimo k pevcem. Že z nakupom 100—200 notnih zvezkov je težava. V trgovinah se jih ne dobi. Novih pesmi bi se učili. Črnila ni za hektografiranje not in posamezno prepisovanje bi stalo ogromno dela in časa, tako, da bi pevci obupali, da splah še kedaj slišijo novo pesem. Pevsko društvo ponavlja stare pesmi, počasi izostaja od vaje do vaje član za članom. Navsezadnje je treba spoznati, da se ruši stvar na vseh koncih in krajih in odbor kljub temu ne ve kje tiči vzrok. Na eno je pozabil odbor: na spoznavanje in medsebojno zblížanje med člani „Svobode“. Seje ne hasnejo ničesar, ker je njihovo delo notranje in se ne pokaže na zunaj. Raditega je moje mnenje to-le: širimo izobrazbo, pa ne postavljeno na krožnik in ponujano okrog, ampak širimo jo v pristrčnem medsebojnem občevanju. To bi se dalo napraviti prav lepo s skupnimi izleti v prosto naravo. Hotè povdarjam v prosto naravo, kajti tradicijonelen zaključek izletov je vendar navadno gostilna. Mi je ne potrebujemo. Že to je nekaj, da se članom pokaže, da je zabava mogoča in mnogo lepša brez alkohola. Ti skupni izprehodi bi se dali porabiti v vsakem oziru plodonosno. Tu opazimo čudno zavito zemeljsko plast, geologija pride takoj na vrsto, tam vidimo drevesa, cvetje, botanika je v teku. Nakrat se kdo spomni: „Zapojmo!“ Pa zapojejo pesem prav od srca. Obdane od solnca in zelenja, pevajoč, se polasti naše družbe dobra volja in v tem razpoloženju so najbolj dovezetni na par odkritih besed, pa tudi marsikateri dovoli, da se mu pogleda v notranjost globlje kot sicer. Omenjam, še, da bi

bili taki izprehodi na vsak način mešani, ker najlažje spoznavajo tu, da je mogoč med možem in ženo prav prijateljski način občevanja brez dvoumnosti in opolzkih opazk. Povsod se dobi dober deklamator, ki pove pesem, katera zopet razvije pogovor in nudi tisoč vprašanj in razmotrivanj. Ne gre mi za to, da bi govoril eden, najsi bi bil tudi najzmožnejši, to bi se vršilo popolnoma neprisiljeno in bi bilo na vsak način možno. Prepričana sem, da bi nudil tak izlet gotovo vsakemu nekaj, drugič bi se jih odzvalo več in nedeljski izlet bi postal nekaj zaželjenega, nekaj, na kar bi se veselili že ves teden.

Kaj pa med tednom? Sodrugí so prepuščeni samim sebi, tako-le na večer pa marsikdo poišče družbo. Mesto, da bi se zbirali po raznih gostilnah sem mnenja, da naj se vzame v najem soba, ki naj bi bila last „Svobode“, kjer bi bilo shajališče članov. Tu se predvsem spoznajo, zaigrajo, zapojejo, deklamirajo, čitajo. „Svoboda“ naj se naroči na delavske časopise, ali na časopise raznih strank, kar bi bilo še bolje, ker spoznajo člani na ta način boj časopisja med seboj, in leposlovne liste, ki naj bodo obiskovalcem na razpolago. Treba pa je odvzeti sobi tuje, neprijazno lice, ter ji s par cvetkami na mizah s par okusnimi slikami podati domač, prijazen značaj. Kako lahko bi se člani priučili šahu, ki bi jih gotovo zanimal. Tudi tu bi na noben način ne dovolili alkoholu vstopa. Proletarec naj spozna, da je to njegov najhujši sovražnik, ki se ga je treba ogibati tudi v malih množinah. In če bi se našim ljudem podalo z izleti in skupnimi večeri drug način zabave, ki jim bo nov in jim bo ugajal, bodo gotovo hodili radi tja, kjer so gospodarji v lastni hiši. Treba je vzpostaviti medsebojno zaupanje, treba jim je vcepiti zmisel za stvar, v kateri delujejo, da bodo odpadle malenkostne spletkarije, ki sedaj — če govorim popolnoma odkrito — tako zelo ovirajo skupno delovanje. Kratko, treba je, da vzbudijo to „Svobodo“ in jo razumevajo s širšega vidika. Zato trdim še, enkrat: le z medsebojnim spoznanjem in ljubeznijo se zamore zgraditi ona trdna opora, na katero se potem lahko stavi vse poznejše delo. To je predpogoj tega dela.

Prišel bi sedaj po mojem mnenju drugi del izobrazbe, ki prične pri resnem učenju. „Svoboda“ naj bi prirejala redna predavanja. Najbolj na mestu bi bila I. predavanja o zgodovini človeštva, o pravi zgodovini, brez božjih in kraljevih pravljic, kajti tako učenje zgodovine, prave gole resnice bi odprlo proletarijatu oči bolj, kot ne vem koliko znanja teorije o narodnem gospodarstvu.

II. Predavanja proti alkoholu.

III. Predavanja o negovanju človeškega telesa in higijeni stanovanj.

V ta namen naj bi „Svoboda“ izmenjavala predavatelje, kajti kdor obdela snov, naj jo poda kar najširšemu krogu poslušalcev. V vsakem kraju pa naj se dodatno k temu predavanju vrše nadaljna. Hvaležno bi se bilo n. pr. pečati o temi: Čista izgovarjava in lepo prednašanje.

„Svoboda“ naj ustanavlja knjižnice; da se ima boriti v tem ozirju z velikimi težkočami sem že omenila. Mislimo si pa, da so knjige že

vezane in je vse pripravljeno za izposojevanje. Tudi tu ne zadostuje izposojevanje samo. Misli, pridobljene v knjigah naj se izmenjavajo. Predvsem je prva priložnost v že preje omenjeni skupni članski sobi. „Svoboda“ naj se trudi, da si pridobi člane in sicer tako, da v vsaki hiši dotičnega kraja pripada vsaj 1 oseba kot reden član „Svobodí“. Ta pa naj vzbuja zanimanje za čtivo, ki je prejme v knjižnici pri svojih sostanovalcih. Knjižnica „Svobode“ naj vsebuje vse, kar je dobrega v slovstvu. Povdarjam še enkrat, da naj se polaga važnost zlasti na nabavo dobrih zgodovinskih del.

Glede iger: Treba jih je izbrati, proletarcu podati dela, ki mu slikajo globine in kompliciranosti njegovega življenja. Vsekakor je treba tu pričeti z lažjimi in potem preiti k težjim stvarjem.

Največjo skrb pa naj posveti „Svoboda“ mladinskim delavcem, to je onim, ki izstopijo danes iz šole in gredo jutri na delo. Ti so najbolj potrebni skrbnega negovanja, to je glavna najtežja, pa tudi najnežnejša, (naloga) lahko bi rekla sveta naloga „Svobodé“. Kako skrbno pazi in ščiti svoje otroke buržua v nevarni starosti 13—17 let! Kako skrbno jim izbira knjige, kako neguje dobro v njih, skuša odstraniti vse, kar bi jih utegnilo pokvariti. In če pogledamo življenje otroka - proletarca, otroka - delavca v tem času? Tovarna ali rudnik 8 ur na dan. Prihod domov od dela v majhno, temno stanovanje, mnogokratno uporabljanje njegovih sil za domače delo. In če mu potem preostaja par ur časa, kam z njimi? Odprta mu je le ena pot: cesta. Nima družbe, da bi se je oklenil. On skrbi sam zase. Ta samozavest in želja, da bi ga spoznavali že za gotovega človeka, ga sili v to, da posnema odrasle v njihovih slabih navadah, ker njemu to imponira. S strahom opažam, kako posirovela je mladina, igranje na karte je zelo razširjeno, istotako kajenje. Se li moremo čuditi temu? Prepuščen sam sebi, se izgublja v zunanostih in vendar je njegova duša tako željna lepote, in njegove oči gledajo tako zaupno v svet. Vidim, kako srčkani, kako resnični otroci so ti mladi delavci, kajti mnogi prišedši od dela se igrajo s svojimi mlajšimi šolskimi tovariši s kroglicami. Kako vesel je v takih hipih njih smeli. Vendar! Njihov dom je cesta, sodružabno zbirališče gosfilna. In tu je treba poseči vmes. Če govore takozvani višji sloji z zaničevanjem in grozo o propalosti delavskih otrok, ne pomislijo, da je to njih krivda, ker razsipljejo milijone za morilna orodja in vojaštvo; prihodnjost človeštva pa puščajo v duševni temi in telesni propalosti. Zato je naša sveta dolžnost, da jih dvignemo mi sami z lastno močjo.

Kam bi torej z delavsko mladino? „Svoboda“ je mlada. Da bi postala mladinske dome je sedaj nemogoče. Mislim si pa stvar tako-le: v vsakem, zlasti pa v vsakem industrijskem kraju je zemlje, ki leži neporabna. Predvsem bi se dal dobiti občiren kos v najem, ki bi se preuredil v igrišče. Igre na prostem, najsi bo z žogami, lahko atletiko ali obroči, kjer se mladež zbira, bi imele velik pomen. Podale bi jim mladost, razveselile bi jo in ji krepile telo. Navaja se jih lahko že tu

na obzirnost z drugom, na čut skupnosti, na dostojno, lepo a vendar prosto vedenje. Z igrišč pa se potem prevede mladino, h knjigam, ki so lahko umevne in lepe. Pričetek bi bil najbolji s spisi à la Kiplingova „Džungla“, ki je pisana tako srčkano in sorodna mišljenju otrokovemu uprav v teh letih. Ali n. pr. „Povest o potovanju malega Nils Holgersona z divjimi goskami“ Helme Lagerlöfve in spisi Karla Ewalda. Ognimo se v velikem krogu učenja morale o hudobnem Mihcu in pridnemu Jarezku. Navajajmo jih, da delajo dobro radi dobrega samega. Mislim, da mi ni treba povdarjati, ker je samoobsebi umevno, da se izključi iz obče- vanja z mladino vsako politiko. Lahko se jim poda socializem kot ideja, kot ljubezen do bližnjega, kot nesebičnost. Podajmo jim knjige, ki jim razbistrijo um in srce, ki vplivajo nanje kot ljudi. Napravimo jim potem delavnice, kjer se privadijo roke gibčnosti, kjer se jim pobrazi okus in se jim vcepi veselje do dela. Povejmo jim, kako naj si okrasijo stanovanja z malenkostmi, da jim bo dom tih, ljub kotiček, kjer bodo ostajali z veseljem in čitali in ustvarjali lastne misli. Pokažimo jim z izleti v naravo njen silen razvoj, njeno veličino, impozantnost in umerjenost v vesoljstvu in malenkostih. V najlepšem pomenu besede lahko uprav tu vplivamo na njih npravstvenost. Kar opazijo doma v prenapolnjenih stanovanjih, kar so pobrali doslej v nizkih knjigah, kar so čuli vsak dan v gostilnah, na cesti, vse to se jim da razložiti v dobrem, naravnem smislu in tu se jim poda nove smernice življenja, njih dosedanjemu nivoju — in popolnoma nasprotno. Uprav to ublaževalno, naravno mišljenje bi tvorilo jedro in bi se njihova duševnost razvila v ravni poti naprej.

Prirajajmo igre, v katerih bi nastopali. Privajajmo jih k petju, skratka, pokažimo in nudimo jim lepoto povsod. Tudi tu je neobhodno potreben tesen stik z njimi, vedno občevanje z onimi, ki jim skušamo podati vse to. Naše glavno delo bodi posvečeno mladini, ker to je naš naraščaj, moč naše bodočnosti. Uspešno pa bi bilo to delo le, če se zbudi v starših, zlasti pa pri materah zmisel za to stremljenje društva in bi pri vzgoji pomagala tudi rodbina. Kje je ostalo naše ženstvo? Treba ga bo pozvati na predavanja, jim povedati, kakšna naj bo moderna žena, kaj vse zahteva danes življenje, človeštvo od nje.

Kar sem povedala doslej, je možno izvršiti, ni le možno, temveč je nujna potreba. Načrti, društva, seje, govori in sklepi ne napravijo ničesar, če si ljudje, ki v posameznih krajih vodijo „Svobodo“ ne bodo v svesti da je mogoč uspeh le z resnim in požrtvovalnim delom. Predvsem se moramo zavedati, da smo popolnoma odvisni sami od sebe, da smo popolnoma vezani na lastno moč, in se smemo in moremo opirati le nanjo. Nihče nam ne bo pomagal pri tem delu. Glavna faktorja, ki bi v tem oziru lahko napravila uspešen korak naprej in od katerih bi ljudske mase predvsem smele zahtevati uspešnih reform, glavna dva faktorja t. j. cerkev in država se temu upirata z vso silo, ker leži to v njihovem interesu. Država želi podložnikov, cerkev hlapcev. Mi pa hočemo prostih, svobodnih ljudi, in takih naš današnji družabni red ne

prenese. Zato se jih boji in ovira ljudsko izobrazbo kjer more. Zato bo treba, da delamo sami. Vsak posameznik naj zahteva od sebe vse in naj poda vse. Posveti naj tej stvari vse svoje globoko prepričanje, vso svojo ljubezen do bližnjega in do človeštva. Naj ne računa na zahvalo ali priznanje, ker mu mora biti to delo notranja potreba, da, skoraj gonilna življenska moč. Vodstvo „Svobode“ bodi poverjeno ljudem značaja, ljudem s trdno voljo in velikimi delovnimi silami. Predvsem pa morajo imeti ti ljudje mnogo srčne inteligence; in gotovo se jim bo posrečilo s svojim duševnim bogastvom pridobiti si zaupanje članov in počasi bodo vplivali nanje, ter jih skusili dvigniti do one stopnje, kjer se prične samostojno, zavedno mišljenje. Ponavljam še enkrat, da bo to možno le ljudem, ki so značajni, katere priznavajo in spoštujejo vsi, tudi nasprotniki. In še nekaj: vsaka nepravilnost v kateremkoli oziru naj se ne zakriva, kajti prikrivanje in laž ne more roditi drugega kot hinavščino in laž.

Izobražen proletarijat, zavedna ljudska masa, bo sila, ki je ne bo mogoče zajezi. Izobrazba bo oprostila ljudstvo onih nevidnih verig, onih težkih okov, ki ga priklepajo v nižino, silijo v blato. Ljudstvo si bo potem ustvarilo lastno sodbo, samostojno mišljenje. V tem hipu bo odpadlo voditeljstvo. Delavstvo bo spoznalo svojo moč in ni nam treba dvomiti kam bo šla njegova pot: v svobodo, v socializem, v kulturo.

— on —:

Husitske vojske.

(Konec.)

Husiti so se še venomer delili. Glavni principijelni boji so bili med Kalikstinci (Pražani) in Taboriti; ti so dovedli tudi — kakor bomo še omenili — do usodnega poraza Taboritov pri Lipanih (1434). Pa tudi Pražani kakor Taboriti so imeli v sebi vsaka po več kolikortoliko si nasprotujočih strank.

Med neprestanimi boji s posameznimi plemiči in s kraljevskimi posadkami se je Žižka pripravil za obrambo pred novim pohodom križarjev proti Češki, ki so ga pripravili na zboru v Norimberku (aprila 1421). Nemci in Šlezijci so udrli na Češko. Vse kraje, kamor so prišli, so opustošili, ljudem so rezali glave, noge, roke. Delali so sploh zelo krščansko. Vojska se je bližala od Heba Žatcu; brojila je nad 200.000 mož, došlih iz vseh koncev Evrope. Žatec so napadli šestkrat brez uspeha. Misleč oditi in se združiti s Sigmundom, ki bi moral priti z Moravske, so zaslišali, da se bliža — tedaj že slepi — Žižka z glavno češko armado in vsi so pobegnili v velikem neredu. Čehi so jih zasledujoč mnogo pobili in ujeli. — Kralj Sigmund je prišel šele koncem leta 1420. z avstrijskim knezom Albrehtom na Češko. Po zboru, ki ga je v novembru sklical v Brno, je napre-

doval na Češkem neovirano do Kutne gore; tu je tudi obkolil Žižko z vojsko, toda premeteni Žižka mu je ponoči brez vsakih izgub ušel. Sigmund ga, misleč, da se je Žižka umaknil, ni zasledoval, ampak je brezskrbno prebival na Kutni Gori. Žižka pa je nabral veliko vojsko in napadel na dan sv. Treh kraljev (1422) Sigmunda, ki se je ravno gostil. Raztreseno vojsko so Čehi lahko premagali. Sigmund je začel bežati in s svojimi Ogrji se je ustavil šele 8. jan. pri Nemškem Brodu. Žižka ga dohiti ter ga neusmiljeno pobije. Z velikanskimi izgubami je došel Sigmund samo slučajno še cel na Moravsko.

V teh letih je oživela tudi narodna misel. Čehi, ki niso pozabili na svoje nekdanje samostojne kneze in kralje, so si želeli zopet domačega kneza. Pogajali so se s poljskim kraljem Stanislavom, z litovskim knezom Vitoldom, katerega so zahtevali za češkega kralja in z drugimi. Vitold je poslal na Češko kot namestnika svojega sinovca Sigmunda Korybuta, katerega se je pridružilo v Krakovu še 5000 oboroženih Poljakov. Korybuta so imenovali za upravitelja dežele Češke; priznal ga je tudi Žižka. Sigmund je pripravil tedaj tretji pohod na Čehe, se pomiril s poljskim kraljem in z Vitoldom, ki je odpoklical Korybuta.

Žižka je vdrl medtem na Moravsko in na Ogrsko. Povsod so se mu unikali. Vsi so smatrali slepega vojskovodjo za vruga. Toda domači boji so se večali, prišlo je že do več bitk med Čehi samimi. Tako imamo lahko leto 1424 za najkrvavejše, najnesrečnejše in zadnje Žižkovo leto. Na pohodu proti Moravski je umrl 11. oktobra Čehom „brat“ Žižka pri Přibislavi v starosti 70 let. Taboriti so se nazivali sedaj „sirote“, kot da so izgubili svojega očeta.

Žižkova smrt je bila za Čehe skoro nenadomestljiva izguba. Prepripi med Husiti samimi so se še poostrili. Večji del Taboritov si je izbral za vodjo Prokopa Velikega, manjši pa Prokopa Malega (Prokošpka). Prokop Veliki je odšel proti saški meji, kjer je križarsko vojsko večkrat pobil. Združeni Husiti so ravno oblegali Ustje nad Labo (1426), ko dojdejo Nemci mestu na pomoč. Prokop Mali jih pobije v krvavi bitki. 15.000 Nemcev je padlo le v boju, pri zasledovanju pa še enkrat toliko. Letopisci pišejo, da so tekli cel dan potoki krvi. Albrehta Avstrijskega je premagal še isto leto Prokop Veliki pri obleganju mesta Břeclave.

Sedaj so Čehi prešli v ofenzivo. Vpadali so v Nižje Avstrijsko in v Šlezijo. Povsod jim je bila bojna sreča mila. Sigmund se je bojeval tedaj na Ogrskem, v Valahiji in Srbiji proti Turkom. Maja l. 1427. so se nemški knezi zopet zbrali v Frankfurtu in se odločili za četrti pohod nad Čehe. Nad 100.000 Nemcev je prekoračilo saško mejo in s Sasi na čelu korakalo nemoteno do Tachova, katerega so brez boja zavzeli. Prokop Veliki jim je šel s Husiti nasproti. Takoj ko so zaslišali križarji njegovo ime, so — ne da bi prišlo do boja — začeli bežati. Bilo je že prepozno. Češki konjeniki so jih pri zasledovanju dohiteli in več tisoč pobili. Po tej husitski zmagi je odšla vsa križarska vojska domov. Več ko polovica križarjev sovražnikov niti videla ni.

Prokop je nadaljeval s svojimi pohodi. Zdaj so bili Husiti na Bavarskem, zdaj na Ogrskem, potem zopet v Šleziji in Avstriji. Ker je bila na Češkem vsled neprestanih bojev lakota, so se na ta način tudi prehranjevali. Papež Martin V., ki je že skoro obupal, je zopet začel s pogajanjem tako v Prešpurku (1429, 1430) v Pragi in drugod. L. 1431 so sklenili nemški knezi na zboru v Norimberku vpričo kralja Sigmunda, da napadejo Čehe še petič. 40.000 jezdecev in 90.000 pešcev pod vodstvom mejnega grofa Braniborskega je vdrlo na Češko pri Tachovu. Pri Domažlicah so se združili z Albrehtom Avstrijskim, ki je preko Moravske pripeljal avstrijske in ogrske vojnike. Husiti so se začeli zbirati in združeni so odkorakali proti Domažlicam. Komaj so vtaborjeni Nemci zaslišali husitske vozove in iz dalje se razlegajočo bojno pesem: „Ki ste božji bojevniki“, so začeli metati orožje od sebe in pustivši na bojnem polju vse, so zbežali kot navadno. Zmaga Čehov je bila popolna. Zaplenili so 270 z orožjem in bojnimi trofejami napolnjenih voz, ter 150 velikih topov. Množine živeža, smodnika in drugih priprav so bile nepregledne. Zaplenili so tudi papeževo bullo, ki kliče na boj proti njim, zlat krucifiks, kápo in obleko kardinala Julijana, in te stvari so odslej nad 200 let krasile domažlicko cerkev. Po bitki so osvobodili Husiti zopet vso Češko in Moravsko.

Papež in nemški knezi so sedaj uvideli, da Čehov ni mogoče užugati. Podali so se na pot sprave. Že pred bitko pri Domažlicah je začel 23. jul. 1431 zborovati v Bazlu cerkveni zbor. Sem je došel tudi kralj Sigmund in prosili za posredovanje. Ko je došlo poročilo o bitki pri Domažlicah je bil zbor ves iz sebe. Nikdar še ni bila usoda Evrope tako odvisna od Češke kot v onih dneh. Dvanajstletni napor katolikov niso dosegli ničesar drugega, kot da so bili Husiti sedaj še močnejši kot v začetku. Druge pomoči ni bilo kakor začetni s pogajanjem. Ta pa so Taboriti in „Sirote“ odklonili. Pražani so pa odposlali v Bazilejo svoje odposlance. Dasi so se češki poslanci dolgo pogajali in razgovarjali, do definitivnega sklepa vendar ni prišlo. Čehi so se vrnil v Prago, ž njimi je došlo pa tudi nekaj nemških poslancev, tako, da so se pogajanja v Pragi nadaljevala. Dne 30. novembra 1433. so dovedle do prvega uspeha. Zmernejši kalikstinci (glavno gospoda) so sprejeli „praški kompakt“, po katerem vstopajo ti zopet v rimsko-katoliško cerkev, dovoli se jim pa, da sprejemajo lahko sv. obhajilo še nadalje v podobi kruha in vina.

Sedaj najdemo na Češkem le dve stranki: meščansko (Taboriti, del Pražanov) in gosposko (katoličani in zmernejši del Pražanov). Taboriti so nadaljevali vojsko sami proti notranjim in zunanjim sovražnikom. Toda združeni katoličani in utrakvisti so jih z veliko premočjo v bitki pri Lipanah premagali (30. maja 1434). Tu se ni več bojevalo, ampak pobijalo. Katoličani so morili brez prestanka. V bitki so padli vsi taboritski poveljniki, med njimi tud oba Prokopa. S to bitko so se husitske vojske končale.

Sigmund, ki je bil prejšnega leta kronan za rimskega cesarja, je pogajanja nadaljeval, se pogodil tudi s Taboriti, sklenil še več „kompaktatov“

in zasedel končno v avgustu 1436 češki prestol. Med neprestanimi homatijami je decembra 1437. leta v Znojmu umrl. Na Češkem še vedno ni bilo miru. Husiti so se pritoževali, da jim kralji ne izpolnjujejo danih obljub. Verski boji so se nadaljevali še do leta 1620 (bitka na Beli gori). Ta je šele češko reformacijo za dve stoletji ubila. Minolo stoletje so Čehi kolikortoliko začeli zopet dihati in začelo se je zopetno gibanje „proč od Rima“, ki še ni nehalo.

Husitske vojne tvorijo mejnik v češki zgodovini. Od Nemcev zatrta samozavest se jim je povrnila. Odtod počenši kažejo neprestan boj za narodno samostojnost, ki se jim je žal šele čez 500 let uresničila. Husitske vojne so pokazale Čehom, kdo je njih prijatelj in kdo ni; uvideli so, da se na tujo pomoč ne morejo zanašati; če si sami ne bodo pomagali, jim tudi nihče drugi ne bo; kultura je od tedaj le napredovala in kdo ve, kaj bi bil danes češki narod brez husitskih vojen. Zato je na svoje „božje bojev-nike“ tudi vsak Čeh ponosen; kadar ti bo hotel poudariti, da je Čeh, ti pove, da je Husit.

Husitske vojne so dale Čehom ono sovraštvo do podložništva, ki jih je zavedlo še v mnoge poznejše vojne; one so jih dvignile nad vse slovan-ske narode. Socijalni čut, ki ga kaže češki narod v toliki meri, se je vzbudil v onih letih.

Kdor se ozre na husitske vojne, prav lahko veruje proroštvu Li-buše, da

„Můj drahý národ český neskoná,
on neskoná,
on bouře věků slavne, slavne překoná!“

C. K.:

Ernest Haeckel.

V noči od 8. na 9. avgusta je umrl v Jeni eden največjih prirodoslovcev in obenem filozofov 19. stoletja. Le nekaj pepela je še od njegovega telesa, a njegova dela so ostala nesmrtna.

Ernest Haeckel je nadaljeval raziskavanja slavnega angleškega prirodoznanca Charlesa Darwina, jih razširil, dovršil in Darwina tudi nadkrilil. Haeckel je dopolnil in ukoval trdno razvojno verigo: Darwinovo teorijo razvoja (descendenčno teorijo). S svojimi znanstvenimi deli in predavanji je razburil Haeckel evropsko filozofično javnost menda še bolj kot Darwin in je s tem, da je izvajal iz čisto prirodoznanskih nauk o izvoru in razvoju razredov (vrst) filozofične posledice, postal s svojimi nazori eden izmed najbolj uvaževanih in obenem od znanstvene reakcije, verske dogmatike in mladega kriticizma najbolj pobijanih znanstvenikov svojega časa. Ne oziraje se na zasmehovanje in roganje svojih nasprotnikov, je raziskaval Haeckel dalje in potem tega ustvarjal dela, v katerih je ustanovil filozofijo monizma. S to je definitivno uničil v javnosti verski nauk o „ustvarjanju“ sveta. Haecklov monizem znači odpor

vsem metafizičnim (nadčutnim) špekulacijam, on znači tesno sodelovanje filozofije s prirodoznanstvom. Zavrnil je dualizem (dvojnost) telesa in duha, boga in snovi. Njegov nauk je eden od največjih poizkusov ustvariti enotni, moderni svetovni nazor. Znanstveno delo Ernesta Haeckla, ki je prepotoval v svrhu prirodoslovnih študij ves svet, se peča z raziskovanjem osnovnih, enostavnih življenjskih stvorov z razvojnega stališča, razven razvoja posameznika obravnava tudi razvoj razreda, in svoj nazorni radikalizem izpopolnjuje z raziskovanji med rastlinami in cvetlicami, na koje se trdno naslanja vse prirodoslovje. Njegovo življenje znači delo, delo na prirodoslovnem polju, delo za svobodo misli in človeka. V 85 letnem Haecklu je umrl popolnoma moderni in pozitivni mož, ki se — ne glede na svoje nekatere zmote — odlikuje s prelepo smelostjo v svoji nazorni stavbi.

Evo nekaj njegovega življenja, delovanja in uspehov. Ernest Haeckel je bil rojen 16. februarja 1834 v Potsdamu pri Berlinu kot sin pruskega vladnega svetnika. Študiral je na berlinski univerzi prirodoznanstvo, kojemu se je hotel pod vplivom slavnega botanika Aleksandra Brauna posvetiti. Veselje do rastlinstva je kazal že od mladih nog. Ker se pa oče študiju prirodoslovja protivil in hotel, da študira sin medicino, je odšel v Würzburg in promoviral tam leta 1858 za doktorja medicine. Leto dni je bil na Dunaju zdravnik, nato je pa odšel v starosti 25. let na potovanje v Italijo, kjer se mu je odločila usoda življenja.

V Mesini je začel svoje študije o morski favni (živalstvu) in kot plod tega dela je njegova razprava „Radiolarije“ (1862), katero je opremil z desetimi lastnimi slikami v bakrorezu. Te enostanične zvezdnate živalice je spoznal kot samostojna živa bitja najnižjih organizmov. Leto preje se je vrnil v Nemčijo in prevzel mesto privatnega docenta na vseučilišču v Jeni. Tri leta pozneje je postal redni profesor zoologije in ravnatelj zoološkega inštituta v Jeni.

Haecklova raziskavanja obravnavajo najnižja enostanična morska bitja, živeča na dnu morja. Ta bitja je zbral v živalsko skupino pod imenom „protisti“. Od teh se razvijajo vsa živa bitja. Leta 1866 je izdal delo „Generelna morfologija organizmov“. Tu nam slika Haeckel razvoj vseh živih bitij od jajčka do dovršenega tvora. V tej in prejšnji knjigi opazimo vpliv Goetheja in Darwina. Iz „Radiolarijev“ odseva oni globoki zmisel za naravo, njene krasote in zakone, kot ga vidimo pri Goetheju; v „Morfologiji“ se pa kaže že bolj utemeljevanje Darwinovih nauk, ki pridejo do svoje popolne veljave v letu 1868 začetem delu „Naravna zgodovina stvarjenja“ (Natürliche Schoepfungsgeschichte). Tu se že ravna po besedah, ki jih je izrekel na slavnem zborovanju prirodoslovcev in zdravnikov 19. septembra 1863 v Jeni o Darwinu: „Darwin znači svetovno naziranje. Vsa bitja izvirajo iz nekolikih oblik, morda pa le iz ene osnovne oblike. In med temi bitji stoji tudi človek.“

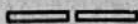
Leta 1874 je izšlo njegovo znamenito delo „Anthropogenija“ (nauk o človeku) kot drugi del „Zgodovine tvorjenja“. V tem delu je Haeckel do-

kazal, da je v verigi Darwinove razvojne teorije človek zadnji obroč. To delo je izzvalo silno reakcijo v znanstvenem svetu, navalili so na Haeckla in Darwina; da pa odvrne to napačno tolmačenje njegovih idej, je odgovoril z znanim delom „Nastanek in izvor človeškega rodu“ („Die Entstehung und der Stammbaum des Menschengeschlechtes“).

Ena izmed njegovih najbolj razširjenih knjig je „Svetovna uganka“ („Welträtsel“). V tem delu je poizkusil raztolmačiti na temelju monistične teorije nastanek sveta. Hotel je dati tudi temelj monistični religiji in jo postaviti za osnovo težnje po lepoti, dobroti in resnici. Haeckel kaže na cerkev in njene laži-preroke, ki streme za tem, da obdrže človeštvo v duševni temi neznanja; on zahteva od človeka, da se povzdigne sam do one stopnje kulture, ko mu ne bo treba podpore laži, ko si bo sam lahko odgovoril na vprašanje, zakaj se človeštvo tako muči in zakaj je hotela cerkev vzeti tako hitro vse človeštvo pod svoj vpliv in mu s tem zabranila nadaljno razmišljanje o postanku sveta; kajti, ako nam ni usojeno, da dosežemo eterske-daljine, nam je pa vendar dovoljeno, da delamo in se trudimo, in da v tem delu — četudi se nikdar ne povzpemo do božanstva — smo vendar venomer na potu do njega!

Njegova dela so med drugim še naslednja: „Ueber Arbeitsleistung in Natur- und Menschenleben“, „Die Kalkschwämme“ (1872), „Arabische Korallen“ (1876), „Das Protistenreich“ (1878), „System der Medusen“ (1880—81), „Biologische Studien“, „Monismus“, „Indische Reisebriefe“, „Systematische Phylogenie“, (1894—96), „Ziele und Wege der heutigen Entwicklungsgeschichte“, „Freie Wissenschaft und freie Lehre“, „Kunstformen der Natur“, „Darwin, Goethe und Lamarck“, „Ursprung der Menschen“, „Ueber die Biologie in Jena während des neunzehnten Jahrhunderts“, „Menschenproblem“ (1907) in med vojsko „Gott und die Unsterblichkeit der Seele“.

V svojih delih dokazuje Haeckel, da sveta in človeka ni nihče ustvaril. Človek se je razvil iz nižjih bitij. „Vse izvira iz stanice“, je bilo Haecklovo geslo. Vsa živa bitja so si sorodna, izvirajo iz stanice in pod različnimi življenjskimi pogoji so se njih življenjske in telesne zmožnosti ter oblike različno razvile. Česar Darwin ni mogel več dokazati, je dokazal Haeckel, Dasi so poznejša raziskavanja dognala, da nekateri njegovi nazori niso bili pravilni, je vendar ostal Haeckel velik, eden izmed največjih svetovnih prirodoslovcev. To so priznali njegovi — naravnost obožujoči ga — prijatelji in učenci; to morajo priznati nasprotniki.

Iz zbirke: „Pesmi Matije Gubca“.

1.

Krvavordeči oblaki
in temnokrvavo nebô...
K poslednji krvavi tlaki
zdaj grajski tlačani gredô.

Poklonijo se oskrbniku,
poklonijo grofu v pas:
„Po trdemu, oče, kriku
prišli smo, evo nas!“

„Vsi, mladi in stari, smo jaki
in vsi se združimo,
da vsaj na poslednji tlaki
vašo hvalo zaslužimo.“

„Veleti nam ni treba,
ker sami vemo, kaj,
kaj vas povzdigne do neba,
kaj vas pripelje v raj:

Na kozolcu boste viseli,
počasi umirali
in bogu psalme peli
v nebo se ozirali.“

„Saj tam na višavi taki
vidijo se prelepo
krvavordeči oblaki
in temnokrvavo nebô...“

2.

Kako buči čez polje grom,
to pravijo da bog se krega;
ej, bog, kaj sem ti storil zlega,
da treščil v moj si stari dom?

Ozri se, tam na gori grad
zažgal bi, ta brlog graščaka,
kjer se šopiri krivda vsaka,
ne rušil reveža bi nad...

„Jeziš se — pravi pop — zaman,
ker Bog je vse lepo naredil
in po zaslugah je odredil
tlačanom — moč, graščaku — dan.“

Proč, siromak, proč vsako vest,
vsaj tepe vedno te nadloga,
pa ne zanesi se na bôga,
zaupaj le na svojo — pest! —

Delavske telovadne jednote na Češkoslovaškem in pri nas.

Čem močnejše bodo naše D. T. J., tem močnejša bo socijalistična stranka!“ S temi besedami je zaključil sodrug Anton Nemeč svoj pozdravni govor na letošnjem zboru bratskih D. T. J. Češkoslovaške. In ko je minister za šolstvo in narodno prosveto sodrug Habrman primerjal ono peščico sodrugov, ki so pred 20 leti ustanavljali D. T. J. z današnjimi neštevilnimi njihovimi člani ter s potom njih vzrastlimi borci za socijalizem, je lahko vsakdo uvidel, da sodr. Nemeč neresnice ni govoril.

Tudi pri nas ustanavljamo „Delavsko telovadsko zajednico“ in pri tem bo dobro, da se ozremo na eno najbolj razvitih delavskih telovadnih društev na „Češkoslovaške delavske telovadne jednote“. Je to samostojno delavsko društvo (à la pri nas „Svoboda“), ki pa pregovsem goji telovadbo. Ima sicer še knjižnične, športne, glazbene, pevske in druge odseke, toda — kot rečeno — telovadba je prva.

Obstoja že petindvajset let, prekosilo je vse sorodne telovadne organizacije v Českoslovaški in tvori tam jedro socijalno demokratičnega gibanja, kar je stranka že često s ponosom povdarila. Na zadnjem zboru, ki se je vršil 28. in 29. junija 1912 je znašalo število članstva 37.000, in to je bilo razdeljeno v 600 jednot, združenih v 34 okrajih.

Zvezino glasilo »Telocvičný Ruch« je imelo le 16.000 izvodov naklade. Delo se je po zboru nadaljevalo z vso silo. Pa prišla je vojna... Vse predsedstvo, vsi odborovi člani, sploh elita jednot je bila vpoklicana. Glasili »Telocvičný Ruch« in »Cvičitelské Rozhledy« sta bili ustavljeni... Zvezin zbor, ki bi se imel vršiti l. 1914, je bil odpovedan, Olimpijada v proslavo petstoletnice Husove smrti v l. 1915 se ni vršila... Stürgh je padel. 10. julija 1917 je zopet izšla prva številka »Noveho Telocvičnicko Ruchu«. In takoj se je pokazal napredek: mesto 940 članov v letu 1916, so šteje jednote v letu 1917 3650 članov. Ko je prišlo l. 1918 in ž njim 28. oktober, se razmah ni več ustavil in danes imajo jednote **4400 vaditeljev, 1900 vaditeljic in 138.000 pripadnikov**, razvrščenih v 56.000 članov, 19.000 članic, 10.000 deškega naraščaja, 5000 dekliškega naraščaja, 26.000 dijakov in 22.000 učenk, organiziranih v 900 jednotah, 13 okrožjih in 43 okrajih. Prvi veliki javni nastop »Delavska Olympijada«, se bo vršil v letu 1921 na belogorski planoti pri Pragi. Jednote imajo tri glasila: kot organ orje ledino vsakih 14 dni »Telocvičný Ruch« v nakladi 32.500 izvodov, vzgoji vaditeljev služijo Cvičitelské Rozhledy« (6000 izvodov), malo deco ter šolsko mladino pa razveseljuje v 10.000 izvodih vsak mesec »Zlata Brána«, list s podobami.

Vrnimo se k letošnjemu zboru, ki se je vršil 6.—8. septembra t. l. v Pragi. Predsedoval mu je starosta sodrug Hummelhaus, član »N. Sk.«.

Zbor so obiskali m. dr. ministri Tusar, Habrmann, dr. Winter in Klofač, dalje ss. Nemeč, Tayerle, Johaniš, Dvořak in še mnogi drugi. Za »Češko Občino Sokolstva« je pozdravil zbor Ed. Taborsky, za mesto Prago Fr. Švejda. Pismene pozdrave so poslali: pisarna predsednika republike, prezidij gl. mesta Prage, zveza D. T. J. v Ameriki, l. okraj D. T. J. v Chicagu in še mnogo drugih korporacij.

V imenu izvrš. odb. soc. dem. stranke je pozdravil zbor sodrug **Nemeč**, ki je povdarjal potrebo delavske telovadbe, ki mora izenačiti telesno to, kar je dotedanja enostranska šolska vzgoja zagrešila. Mi vemo, kaj imamo v D. T. J., vemo, da je telesna vzgoja temelj za značajnost republikanca, kateremu omogoča iz demokratične republike napraviti socijalistično. — V imenu »Strokovne Zveze« pozdravlja zbor sodr. **Tayerle**. Del. tel. jednote najlepše pripravljajo tla za delo strok. organizacij, ker jim dovajajo naraščaj, ki ima že zdrav zmisel za življenje in organizatorično delo. — Minister šolstva in narodne prosvete **Habrman** se spominja težkih začetkov. Sedaj se ustanavlja zavod za telesno vzgojo ob udeležbi ministrstev Nar. Obrambe in javnega zdravstva. Le zdrav narod znači zdravo in metodično obrambo naroda. — Minister N. O. **Klofač** se zahvaljuje za pomoč ob vpadu Madžarov na Slovaško. Opozarja na besede velikega socijalista Jaurès, ki je v knjigi »Nova armada« po premotrivanju kako zasigurati mir, prišel do spoznanja, da narodu obramba drugače ni mogoča, kakor če se je udeleži ves narod z vsem svojim duhom in srcem. — Nekaterim manjšim pozdravom slede poročila.

Tajnik sodr. **Silaba** poda poročilo o gibanju. To se sedaj po prevratu venomer veča. Manjka nam pa telovadnic. Med tem ko se Sokolstvo lahko ponaša s krasnimi palačami, telovadimo mi v zaprašenih, nezdračih gostilniških prostorih. Šele letos so se nam odprle šolske telovadnice, ki so bile prej le Sokolstvu na razpolago. Od vseh jednot ima le Brno lastni dom. — Statistiko vzgojnega dela za poletje 1919 je podal sodrug **Vaverka**. Knjižnice jednot so šteje 25.515 zvezkov, izposojenih jih je bilo 31.067; knjižnice vaditeljskih zborov so pa šteje 3727 zvezkov, izposojenih jih je bilo 3444. Okrajnih vzgojiteljev je bilo 36 (17 delavcev, 8 učiteljev in 11 uradnikov); vzgojiteljev v jednotah je bilo pa 466 (413 delavcev, 33 učiteljev, 9 uradnikov, 1 delavka-služkinja, 1 učiteljica, 1 ravnatelj meščanske šole, 3 zdravniki, 3 akademiki, 1 urednik in 2 župana). Predavani je bilo prirejenih 1338, članskih razgovorov 2391, nagovorov pred prireditvijo 2360. Svojo knjižnico ima 270 jednot, knjižnico vaditeljskega zbora pa 290 jednot.

O »Delavski Olimpijadi« je referiral sodr. **Bernášek**. Treba se bo na njo pripraviti. Čas se krajša vedno bolj in bolj, dela nas pa čaka še ogromno.

Strnimo vrste! Treba bo izboljšati naše finančno stanje: pred vojno izdanih pet milijonov znamk za Olimpijado v l. 1915. je ostalo nerazprodanih, doprinesiti bi pa morale 100.000 K. V fond Olimpijade je došlo doslej skupno z darovi le 30.187 K; to je tako mala vsota, da ne zadošča niti

za ureditev prostora, kjer se bo vršila telovadba. Zgradili bomo na belogorski ravnini (pri Pragi), odkoder je prišlo pred 300 leti naše robstvo in kjer smo se lani, ko smo zopet vstali, zbrali, veliko telovadišče, štadion! Morda ga zgradimo skupno z državo in s Češko Sokolsko Občino. Tozadevna pogajanja se že vrše. Že postavitev tega štadiona za desettisoče telovadcev in stotisoče gledalcev bo nemalo delo, kaj pa potem še vse vaje, ki jih bodo morale jednote med predpripravami izvršiti. Odbor je določil za pokritje vseh stroškov za vsakega člana 10-kronski davek, kar bo po mojem mnenju do Olimpijade zmogel tudi vsak revni član. Neimetnim jednotam pa priporočam, da prirede javne telovadbe, potem kojih si bodo lahko dobile potrebnih sredstev. Po daljši debati so bili vsi predlogi sprejeti.

O točki „Razmerje D. T. J. napram Sokolstvu in športnim društvom“ je referiral starosta sodrug Fr. Hummelhans. Poročevalec je pokazal na razvoj od šestdesetih let sem in je priporočal resolucijo, ki jo je sprejel zbor z leta 1912: „Sokolske jednote naj vzgajajo mladino in člane iz vrst srednjega stanu ter meščanstva, v D. T. J. pa združimo delavsko mladino!“ Debata je pokazala, da stoji Sokolstvo pred važnim problemom: določiti in zavzeti svoje razmerje napram socijalizmu. Tyrš je navdahnil Sokole z duhom demokratizma, ki pa je bil v poznejših letih često zavržen, toda rodil se ni drugi Tyrš, ki bi prinesel v Sokolstvo: Socijalizem! Opomin, da je Sokolstvo zaspalo svojo dobo, je zanj velike važnosti in ako ne pojde zopet naprej, ostane tam, kjer je bilo. — Živahne debate, ki je trajala tri ure, se je udeležila večina navzočih, na kar je bila proti nekolikim glasovom odobrena od referenta predlagana resolucija.

O točki „Ustanavljanje telovadnic“ je razpravljajal sodrug MUDr. Popper. Jednote doslej niso bile tako močne, da bi se mogle emancipirati od gostilen. Nad 700 jednot se jih mora posluževati in le 160 jednot telovadi v šolskih telovadnicah, ki so pa zelo mačehovsko urejene. Gostilne sploh ne odgovarjajo našim idealnim načelom, katera bi morali izvesti. Težko smo vodili boj proti alkoholu v gostilnah. Danes, ko je veliko naših članov občinskih svetovalcev ne smejo pri akcijah za stanovanjske zadruge pozabiti na nje. V boju za zdrave telovadnice se borimo tudi za narodno zdravje, za narodno in socijalno svobodo ter kulturo. Kajti v ljudstvu, v njega delavskem razredu, živi narod.

Pri točki „Kroj“ je bil določen nov paradni kroj članstva. Ta stoji pri moških: iz sivega blaga, dolge hlače, rdeča srajca z belim preloženim ovratnikom in s črno kravato, črn usnjen pas; na čepico se pripne spredaj ozka rdeča ščetka. Ženski: krilce, ki se da spredaj po celi dolžini razpeti in uporabiti kot plašč, dalje vrhni jopič. Blago isto kot pri moškem. Bluza ostane od civilneobleke. — Telovadna obleka članic ostane stara: torej vsa modra (hlače in bluza), le ovratnik ves bel brez okraskov in mesto šerpe, ki se je nosila doslej okoli pasu, ostane le rdeči pas. Predlagano krilce in beli suknjič sta bila odklonjena. — Ženski naraščaj, telovadni kroj: sešit je z modrega grobega platna in

njega spodnji robi, robi okoli vratu in konci rokavov, ki segajo le do komolcev, so obrobljeni z ozkim rdečim pasom. — Ves kroj i paradni i telovadni je zelo okusen in pripraven. Telovadcem se bo gotovo pri- ljubil.

Stari odbor je bil izvoljen iznova z aklamacijo. Za starosto so izvo- lili sodr. **Fr. Hummelhansa**, namestnik je s. Ebel Fr., načelnik s. Mrazek Fr., vzgojitelj s. dr. Benák, odbor: ss. Kejzlar Fr., Konvalinka R., Ouřednik Fr., Reiter J., Šach J., Zika J., Červinka K., Paša Fr. in ena zastopnica žen; računiska preglednika sta ss. Bernášek A., Knapp L.; redakcijska komisija: Bernášek, Ebel, Kopecký, Štochl. Kot zastopnik Slovakov je bil privzet v odbor s. Koška. Za tajnika je bil obdržan s. Silaba, za urednika listov pa s. Vaverka.

Odobreno je bilo pavšaliranje prispevkov. Po številu članov v vsakem okrožju bo določen prispevek okrožja, tega naj pobirajo od okra-jev in okraji od jednot. — Predlagane „vaje z orožjem“ so bile odklonjene. Povdarjeno je pa bilo, da je razmah D. T. J. glavno odvisen od nastanka češkoslovaške republike ter da bodo člani pripravljene to — v slučaju, da bo napadena — tudi z orožjem v roki braniti, kar so pokazali že za madžarske invazije. — Med drugimi je bil še odobren predlog, s katerim se ustanavlja po predlogu vaditeljskega zbora vaditeljski fond, v koji bo prispevala vsaka jednota letno 5 kron. Iz tega fonda bodo podelje-vane vaditeljem nagrade in vzgajal se bo vaditeljski zbor.

S tem je bil zbor zaključen. Prvi dan pred zborom se je vršil zbor vaditeljev, dalje tudi zbor vzgojiteljev, kojega se je udeležilo 294 vzgo- jiteljev iz okrajev in od jednot. — Zbora se je udeležilo 512 jednot po 648 delegatih, dalje 41 okrajev z 41 delegati in 5 okrožij s 7 delegati. Od predsedništva je bilo navzočih 12, od tehničnega odbora pa 7 članov. 31 korporacij je poslalo svoje zastopnike in gostov je bilo 350. Skupno nad 1000 oseb. — Za časa zbora je priredila „Osrednja delavska knji- garna“ razstavo telovadske literature.

Tako se je končal prvi republikanski zbor češkoslovaškega delav- skega telovadstva. Z veseljem so lahko zrlí češkoslovaški sodrugi na venomer se množečo proletarsko armado in na njen naraščaj. Marsikdo od njih, ki je pred desetletji iskal in zbiral one pičle sodruge — med vedno nevarnostjo, da ga zapro — in je danes videl zbranih toliko in toliko krepkih fantov in deklet, mož in žena, ta je gotovo vzdiknil: „Moje delo ni bilo brezuspešno!“ Z radostjo v srcu, s tolažbo v duši se je podal na novo delo za prospeh delavskega razreda. „Člani in članice jednot, na delo, vsakdo na svoje mesto! Doba fraz, nepotrebnege go- vorjenja in rezolucij je prešla. Kličeta vas doba in socijalizem, in ne le kličeta, ampak tudi potrebujeta vas in vašega dela. Prihaja nova doba, era socijalizma, epoha dela, dela in zopet dela. Od vas zavisi, da pokažete svetu, da je socijalizem prestal biti utopiija, ampak da je ljudska potreba in edina zaslomba socijalne družbe.“ Tako kliče na delo s. dr. Benák. In klical ne bo in ne sme zaman.

Pa tudi nam, našim sodrugom in sodružicam, mladeničem in mladenkam kliče.. Kliče nas v delavske telovadne jednote, med socijalistične telovadce, med proletarijat. Pozivlja sodruge in sodružice, da se priklopijo delavskim telovadskim vrstam, pozivlja mladeniče in mladenke, da pridejo med socijalistični telovadski naraščaj in pozivlja slednjič vse delavske matere in očete, da pošljejo svojo deco tja, kjer se bo vzgajala v socijalističnem duhu.

Delavska telovadna zajednica „Svobode“ vstaja! Njene vrste se množe dannadan. Veliko je naših sodrugov še v meščanskih organizacijah, veliko jih je že prestopilo k nam. Ko pridejo vsi, se zberejo in strnejo svoje vrste: armada ne bo majhna! In ko se bomo odpravljali v l. 1921. v Prago na „Delavsko Olympijado“ glejmo, da bo naš telovadni odsek prvačil sorodnim organizacijam v Sloveniji. Zato še enkrat:

Strnimo vrste!

Pregled.

Simon Jenko. 18. oktobra pr. l. je minulo 50 let, odkar je umrl naš pesnik Simon Jenko. 27. oktobra 1835 na Sorškem polju (Podrečje pri Mavčicah) rojen, je končal v Kranju ljudsko šolo, v Novem mestu in Ljubljani pa srednjo. Odšel je nato na Dunaj študirat pravo. Med tem ko se je pripravljaj po raznih odvetniških in notarskih pisarnah za pravne izpite, ga je dohitela 18. oktobra 1869 v Kranju smrt. Pokopali so ga poleg največjega slovenskega pesnika dr. Franceta Prešerna. — Jenko je bil kot skoro vsi naši pesniki rodom Gorenjec. Njegovo življenje spada v dobo najhujšega absolutizma, v dobo, ko avstrijski Slovani niti dihati niso smeli. V takem ozračju je vzrastle in živel Jenko. Na eni strani mladi Slovenci in Slovani, ki se jim je zahotelo živeti in delati za narod (Bleiweis, Erjavec, Stritar, Dav. Jenko, Janežič), na drugi pa — Bach in leta reakcije... Jenko je prebiral svetovna dela, se navduševal in hrepenel... Že v gimnaziji je pričel pesniti, odtod datirajo njegove krepke „Pobratimija“, „Morje Adrijansko“, „Samo“, „Molitev“ in druge. V poznejših časih se je rodila „Naprej za stave Slave“, ki jo njegov prijatelj Davorin Jenko (umrl 1914) takoj uglasbil. Postala je himna vseh slovanskih plemen. — Svoje večinoma rodoljubne pesmi je priobčeval Jenko sprva v ljubljanskih „Vajah“, nato v Janežičevem „Slov. Glasniku“ in v „Novicah“. Pozneje jih je zbral in jih prodal Giontiniju. Ta jih je leta 1865. izdal. Poezije so doživele tudi drugo izdajo pri Fischerju; danes pa nimamo nikakih več, obe izdaji sta že razprodani. — Josip Stritar je ob Jenkovi smrti spesnil krasno elegijo „Na Jenkovem grobu“. Zove ga „škrjančka s sorškega polja“, in končava s proroškimi verzli:

„Nova ko pride pomlad, dom z mlado pokrije ti travo,

Zvončke, vijolice nánj z ljubo vsadi ti rokó.

In nad njim prijatelj bo tvoj, škrjanec, zvrgólel —

Pesem veselo z nebá, svet bo vesoljni vesel.

Zorna pač skoro pomlad zasije deželi slovenski,

Vročé tvoje tedaj spolnjene bodo željé.“

Dolgo je čakal „škrjanec“ na izpolnitev teh želja; po 50 dolgih letih so se pa vendar uresničile:

„Dom, ki górel si zanj, ne krijó več goste temne“.

Ruggiero Leoncavallo. Pred kratkem je umrl slavní italijanski komponist Ruggiero Leoncavallo. Rojen je bil 8. marca 1858 v Neaplju. Večino svojega življenja je prebil v Parizu, kjer se je preživljal s pisateljevanjem in s komponiranjem. Uglasbil je šest oper; od teh sta najbolj znani Bajaci (Pagliacci), izdana v letu 1892, in pa Komedijanti. Ti dve operi sta mu tudi prinesli svetovno slavo. Prvo smo lansko sezono slišali v ljubljanskem opernem gledališču. —ou—

A. Sič, „O slovenskih narodnih nošah“. Opisovatelj slov. narodnih vezenin, je popisal sedaj že razne vrste naše narodne noše. Narodna noša je prišla v novejšem času zopet do veljave in ob raznih slavnostih nastopa že cela vrsta našega ženstva v njej. Žal, da ne vedno v pravilni opremljeni, kakršna je bila noša naših prednic in naših prednikov, pri kranjskih, štajerskih, koroških, goriških, istrskih, beneških in ogrskih Slovencih, to je verno in spretno sestavil Sič v tej knjižici. Vsem, ki se zanimajo za narodne noše, knjižico toplo priporočamo. Knjižico je izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani, Sodna ulica 6. Naroča se pri njej. Cena 3 K 20 v, po pošti 3 K 50 v.

Francisco Ferrer. Deset let ga že ni med nami, deset let pa tudi že ne zre več na barbarski svet... Na onem Španskem, kjer je cvetela pred nekaj stoletji najlepša kultura, ki pa je morala biti — seveda — mohamedanska in ne krščanska, v oni Španiji, koje sinovi so odkrivali nove svetove, v oni deželi niso mogli strpeti naprednega in svobodomiselnega človeka. Po stoletnem napredku, je zavladala prava egiptovska tema: tema inkvizicije. Klerikalci, ki so hoteli biti preveč papeški, so v tem stanju postali strahopetni in niso končno trpeli nikakega svobodnejšega dihljaja. To svobodnjaštvo so opazili pri Ferreru... In ni jim dalo spati...

Rojen je bil Frančišek Ferrer 13. januarja 1857 v mestecu Abella pri Barceloni na Španskem. Bil je sin precej revnih staršev. V svojih mladih letih je doživel čase, ko je republikansko misleče ljudstvo pregnalo kraljico Izabelo in po vzgledu Francije proglasilo republiko. Bil je pa tudi priča potlačena tega prevrata in kot njegov udeležnik je moral bežati iz domovine. Tako je prišel leta 1885. v Pariz, kjer se je preživljal kot učitelj jezikov, in se je kot navdušen republikanec, da skoro že filozofičen anarhist, neprestano bojeval proti španskemu klerikalnemu monarhizmu. Spoznal je kmalu, da španskega klerikalizma ne bo moč odstraniti z metanjem bomb, niti z kakimi podobnimi atentati, ker je v ljudstvu radi obstoječe šolske vzgoje že preveč utelešeno. Edino od pomoč je videl v širjenju ljudske izobrazbe in prosvete.

In tako je sklenil, da bo vodil revolucijo proti španskemu režimu z ustanavljanjem svobodomiselnega in modernega šolstva. Ko je nato podedoval nad milijon frankov po neki dami, ki je spoznala njegove blage načrte, je ustanovil leta 1901. v Barceloni prvo Moderno šolo. Po preteku petih let jih je bilo po Španiji že petdeset, od teh le v Barceloni sami 14. Razen šole bi imela delovati na revolucijskem polju tudi še knjiga. V svrhu izdajanja teh je ustanovil veliko tiskovno družbo, v koji je izdajal poučne knjige glavno vzgojne vsebine.

Ta kulturna revolucija je razburila španski klerikalizem. Proti Ferrerju so hujskali potom tiska, s prižnic in denuncirali so ga neprestano. V njegovih šolah je videla španska vlada največjega sovražnika. Slednjič je vendar našla vzrok za aretacijo: na španskega kraljevo dvojico je bil izvršen atentat! 13 mesecev je bil Ferrer po nedolžnem zaprt; dokazati, mu pa niso mogli ničesar. Na protestno gibanje vsega kulturnega sveta so nato Ferrerja izpustili in prihodnjega leta 1907. se je že podal na svetovni kongres Svobodne Misli v Prago, odkoder poznamo njegove slavne govore, in nato se je namenil za stalno naseliti v Franciji. V letu 1909. se je vrnil na Španko, kjer so mu oboleli sorodniki. Že se je vračal iz Barcelone, ko izbruhne tu vsled vojaškega terorja vlade protimonarhistična vstaja... Klerikalci so besneli od veselja, da so dobili povod za aretacijo Ferrerja. Med prvimi so ga zaprli, ga postavili pred „vojno sodišče“ in ga brez zaslišanja prič obsodili na — smrt. Protestiral je prvi preiskovalni sodnik-avditor, njegov zagovornik, protestiral je ves svet; prosila je njegova hči, prosili so

iz vseh dežel: „krščanski“ kralj pa, ki sedi na španskem prestolu ni uslišal nikogar njih. Ker niso imeli novih stvari, so ga dolžili dejanj, katerih so ga že pred štirimi leti oprostili; mučili so ga, da prizna dolžitve in sklenili so, da ga sploh ne predlagajo v pomiloščenje. 13. oktobra ob 9. dopoldne je padel v trdnjavi Mont Jorrieu pri Barceloni. Vzkliknil je še: „Dobro merite — živela moderna svobodna šola!“ Puške so počile in duh njegov je odplaval...

Demonstriral je ves svet; Mavrova vlada, pod katero je bil Ferrer obsojen, je demisionirala čez nekaj dni in tudi kralj ni ostal brez deleža. Protestirali so pri njem celo njegovi sovrstniki.

Umorili so ga. V deželi, kjer vlada klerikalizem, v deželi, kjer je brez števila cerkva in samostanov; v deželi, kjer je vsaka druga beseda „bog“ ali „krščanstvo“.

Umorili so ga in tega ne bomo pozabili. V zgodovini boja z reakcijo, boja proti klerikalizmu ter za svobodno in moderno šolo, boja za Svobodno Misel stoji na prvem mestu. Ne ostane nam nemaščevan, a maščevali ga bomo mirno. Mirno in zakonitim potom ga bomo maščevali; izvedli bomo kulturno revolucijo: z izvedbo ločitve cerkve od države in z versko nevtralizacijo šole. In tako bomo najvredneje proslavili Ferrerjev spomin.

K. C.

Pozabljena obletnica. 25. septembra pr. l. je preteklo 50 let, odkar se uporablja v Avstriji dopisnica (korespondenčni listek). Omenjenega dne v letu 1869. je določil dvorni patent, da se sme uporabljati dopisnico za ceno 2 krajcarjev v vseh krajih monarhije. Dopisnica je imela kot praktično trgovsko in dopisno sredstvo uspeh in se je udomačila. Sosednje države so Avstriji sledile in čez deset let ni bilo na svetu države brez uvedene dopisnice. Iz dopisnice se je polagoma razvila — danes tako priljubljena razglednica. Uvedba dopisnice, brez katere bi se poštni promet gotovo ne razvil do današnje višine, je ena od onih pičlih dobrot, ki nam jih je zapustila stara Avstrija.

—st—

Besede, ki jih je malokdaj slišati... Na zadnjem zborovanju francoskih učiteljev v Toursu je izrekel slavni francoski pisatelj-socialist Anatole France naslednje besede: „Iz šol mora izginiti vse, kar bi moglo v jasnih barvah pokazati učencem vojsko in njene vzroke. Otrok se mora naučiti ljubiti mir in delo! Prijatelji moji! Učite otroke, da bodo zavidali zavisti! Delajte na to, da se jim bo vojska gabila! Vzgojite iz sebi poverjenih otrok pametne ljudi, ki bodo brez imperijalističnih in egoističnih stremljenj svojih očetov.“ Zlate besede človekoljuba! Kdaj se bomo ravnali po njih? Kdaj jih bomo razumeli? — Zaenkrat jih še ne razumemo, zato ne delamo po njih. Da, celo ravno nasprotno je naše ravnanje: naše čitanke, naše naloge, besede naših učiteljev, način razlaganja zgodovine in zemljepisja; sploh vsa metoda šolske izobrazbe nam priča o tem. Uspehi vsega tega so nam pa vse preveč znani... Ni se nam čuditi, ako je moral slavni češki pesnik-socialist Antonín Sova vzklikniti: „Ali ne slišite, kako ljudske hijene tulijo?“ Saj je vse to le sad sedanje izobrazbe, šole, sedanjega ljudem — nekako vteleženega sebičnega mišljenja, hrepenenja po boju... Kdaj bo bolje?

Andrew Carnegie. 11. avgusta pr. l. je umrl v svojem poletnem bivališču v Lenoxu (Mass.) v Združenih državah znani ameriški milijonar Andrew Carnegie. Bil je eden najbogatejših ljudi na svetu. Svoje premoženje si je pridobil takorekoč iz ničesar. Geslo mu je bilo — kot pravi sam v letu 1902. izdanem delu „Kraljestvo trgovine“ — poštenost, pridnost in koncentracija (združenja vsega na enem mestu).

Njegov življenjepis poslušamo kot pravljico: 25. nov. 1837 je bil rojen kot sin ubogega tkalskega mojstra v Dunfermlinu na Škotskem. Šol je obiskoval le malo; doma ga je poučevala mati. Delati je moral od mladih nog. V letih njegove mladosti so se ravno pojavili novi stroji ki so izpodrinili stare rokodelce. Tudi njegov oče je moral pustiti svojo obrt in oditi v tovarno. Toda — kam? Na Škotskem ni dobil dela, drugod v Britaniji tudi ne. S pomočjo izposojenih 50 dolarjev so se odpeljali l. 1848. v Ameriko in se tu nastanili v mestu Allegheny v bližini Pittsburgha. Oba Carnegia sta dobila

delo v neki bombažni tovarni. Mladi Andrew je delal za 20 centov na dan in bil je koncem tedna vesel, da je prinesel domov 120 centov, ki jih je sam zaslužil! Delal je vztrajno in vstopil nato v malo predilnico kot kurjač in nadzorovatelj kotla in postal čez nekaj časa istotam pisarniški uradnik. V starosti 14 let je stopil v službo pittsburghskega brzojavnega urada. Tu je imel že boljšo plačo, in ker se je za brzojavljenje zanimal, se je tega naučil in je končno zaznaval brzojavke kar po posluhu, kar je bilo možno tedaj v vsej Uniji le še dveh ljudem. Postal je brzojavni operater. V teh časih mu je umrl oče (1853) in Andrew je postal tkzv. „načelnik“ družine. 2. februarja 1854 so dokončali pennsylvansko železnico do Pittsburgha, Mladi Carnegie je vstopil sedaj tu kot brzojavni uradnik v službo. Imel je že 35 dolarjev mesečne plače. Kot zasebni tajnik družbinega ravnatelja Scotta je deloval pri tej družbi 13 let (1854—1867). V tem času je naložil tudi svoj prvi kapital 500 dolarjev in kupil 10 delnic družbe Adams Express. Te delnice so mu prinesle nad 10.000 dolarjev dobička, kolega je investiral v razna druga podjetja. Bil je v državljanski vojni, odšel je v Egipt in na Angleško. Sodeloval pri družbi za zgradbo spalnih voz, s svojimi tovariši je kupil za 40.000 dolarjev novo odkriti petrolejski vrelec pri Oil Creek itd. Pri zadnjem podjetju je zaslužil z družabniki 1.000.000 dolarjev in farma na koji se je nahajal vrelec je postala vredna pet milijonov dolarjev, kajti vrelec je dajal nad 100 sodov nafte na dan.

Med vsem tem se je pa že kot delavec in uradnik učil in učil. Obiskoval je tovarniške knjižnice, prebiral strokovne knjige in si tako izpopolnjeval znanje. Spoznal je korist knjižnic za ljudstvo in je že tedaj sklenil tudi sam osnovati knjižnice, ko dobi za to potrebnih sredstev. — Dolej so bili železniški mostovi po Uniji še lesen. Ker pa je tvorilo to veliko nevarnost za razvoj železniškega prometa je sklenil osnovati družbo za gradbo mostov in tračnic iz litega železa („Keystone Bridge Works“) in pozneje iz jekla. Odpotoval je v Anglijo (1868) in proučil tu Bessemerjev način za proizvodnjo jekla. Na Angleškem si je izbral delavce in jih odpeljal s seboj v Ameriko. S svojimi 40 družabniki (najbolj znana sta Schwab in Gary) je ustanovil v Pittsburghu in okolici svoje velikanske jeklarne, znane pod imenom „Carnegie Steel Company“. Ker je hotel imeti tudi lastne surovine, je v Severnem Michiganu začel kopati železno rudo.

Odslej se mu je bogastvo le kopičilo. Imel je denarja, da ni vedel kam z njim. Kot navadno bogataši je hotel tudi on umreti kot revež. Razdal je v svojem življenju sicer nad 300 milijonov dolarjev, toda imel je preveč in ostalo mu je še veliko, veliko. Za Carnegiejev fond je dal 125 milijonov dolarjev, ustanovil je nad 3000 javnih knjižnic v Ameriki in v svoji materni zemlji Angliji, dve ljudski univerzi — Carnegie zavod — v Pittsburghu in New Yorku, za delavce v svojih jeklarnah je ustanovil poseben fond, kot pacifist je zgradil mirovno palačo v Haagu itd.

Videli smo njegovo življenje, analizirajmo še njegov pomen za človeško družbo. Rojen je bil kot revež. Že v mladosti se je naučil delati in spoštovati vrednost dela. Ko je prišel v Ameriko, je bilo še vse v razvoju. Kot Škot je bil energičen in vztrajen v svojem delu in to je vsak trenotek povdarjal. Nekje piše: „Bodočnost mladega človeka je v glavnem odvisna, od njegove lastne eneržije in vztrajnosti. Ni stvari na svetu, ki bi mlademu trgovcu, uradniku ali delavcu preprečevala, da bi se ne povzpел višje. Nikdar ni treba brezpogojno ubogati svojega delodajalca. Vstanite in povejte mu, kar se vam ne dopade; če ne bodete drugega dosegli, bodele obrnili vsaj delodajalčevo pozornost na se.“ Rad se je spominjal na svojo mladost, ko je dolgo vrsto let delal v tvornicah kot navaden delavec in je — kot pravi — bil 50 let delavec, 31 let pa svoj lastni gospodar in sprva ni imel drugega kapitala kot pošteno ubožstvo. — V združenih državah je ustanovil jeklarsko industrijo in si s tem pridobil ono nelzmerno bogastvo, ki ga je imel. Bil je sin svojega tkzv. kapitalističnega stoletja. Uslužboval je večinoma priseljence, ker jih je lažje izkoriščal. Veliko se je že pisalo o razmerah v njegovih toplnicah, in veliko o njegovih metodah. Doba, v kateri je živel je omogočila

njemu, kakor tudi Rockefellerju, Morganu in drugim milijarderjem, da so si pridobili svoja premoženja. — Z delavci se je rad prepiral. Preprečil je veliko delavskih gibanj in uničil pri tem precej delavcev. Če se je začelo med delavstvom nezadovoljstvo, je šel in kupil za mestno cerkev nove orglje. Ljudje so bili zadovoljni, hvalili so ga kot dobrotnika — pomislili pa niso, da bodo te orglje krvavo plačali. — Rad je tudi znižal ceno tone jeklenih tračnic od 96 dolarjev na 26 dolarjev in se je s tem bahal. Poznavalci njegovih razmer so pa še tedaj trdili, da bi prodal te tračnice lahko tono za 12 dolarjev in bi še pri tem imel veliko dobička. Tako delajo tudi drugi kapitalisti, ne le Carnegie. — Omenili smo že, da je ustanovil veliko število knjižnic po Uniji. Dvomimo pa, da bi te delavskemu razredu kaj koristile. Ameriški delavci nimajo časa veliko brati. Med dnevom se pri delu tako izmučijo, da za knjigo zvečer ni nikagega veselja več. Tako je bilo pri Carnegiejju z vsem. Enega pa ne smemo pozabiti. Carnegie je bil človek, ki je združil v sebi vse enerzijske sile in jih uporabil — recimo — v prid človeštvu. Ko bi bil rojen v socialni družbi, ki bi ne gledala na posameznika, ampak na celoto, bi svojo energijo — seveda z drugačnimi nazori — porabil z veliko večjimi uspehi za celoto. Toda prilagodil se je veku, kojega sin je bil in temu je dal kolikor je mogel.

— on —

Društveni vestnik „Svobode“.

Ptuj. Prvič se oglašimo tudi Ptujčani v listu in naznanjamo svetu, da ne spimo. Ustanovili smo podružnico „Svobode“ v mesecu juliju in danes se lahko ponašamo z 90 člani. Marsikdo bo morebiti skomignil z ramami in dejal: dosti malo. Ali kdor pozna tukajšne razmere, kdor ve za nam sovražne nastope „Sokola“, ki nas hoče spraviti s sveta, si tudi lahko misli, kako trdno se držimo tukajšnji sodruzi svojega društva.

Ustanovili smo telovadni odsek, ki je zbudil med mladino veliko zanimanje. Od ure do ure prihaja več telovadcev v našo telovadnico in skoro bode treba razdeliti telovadbo v dva oddelka.

Drugi pododsek, ki že obstoja, je plesna šola. Ta ima v prvi vrsti nalogo, društvo vzdrževati v finančelnem oziru in mu pridobivati vedno novih članov. Upamo pa, da bode tudi svojim učencein nudila dovolj prilike, da se nauče vsega, kar spada pod njeno okrilje.

Dramatični odsek je pa še v povojih in ga bode treba še dobro gojiti. Kar pa je glavno, veselje do nastopa opazamo tudi med našo delavsko mladino. Nastopili smo prvič na veselici, ki so jo priredile združene strokovne in izobraževalne organizacije naše stranke dne 28. septembra z enodejansko burko „Krčmar pri zvitem rogu.“ Za vaje nam je bila le jako kratka doba na razpolago. Ali igralci, po večini vajenci, so se bili v svoje vloge tako dobro uživali, da jih niti medkljici nekaj vinjenih bratcev, niti splošni hrupi in trušči, nista spravila v zadrego. Igralci le naprej po začetni poti!

Čitateljem teh vrstic pa sodružni pozdrav!

Marn Janko.

Celje. V nedeljo, dne 4. jan. se je vršil v hotelu „Union“ redni občni zbor izobraževalnega društva „Svobode“ za Celje. Iz poročil, katere smo slišali na občnem zboru je bilo razvidno, da je društvo v minulem letu v kljub vednim krizam, katere so v istb zanesli razni razdiralni elementi, še precej povoljno delovalo in ima zaznamovati lepe uspehe. Ponosni smo lahko z vprizorjenimi gledališkimi predstavami, katere smo si upali predstavljati na odru mestnega gledališča, ponosni smo lahko na dve naši veliki prireditvi v hotelu „Union“ itd. Največji in najlepši uspeh pa imamo zaznamovati v telovadnici. Telovadi se dvakrat do trikrat v tednu. Od 4. ure do 9. ure zvečer se vrstijo telovadni oddelki. Kupljenih imamo že precejšno množino knjig in upamo v kratkem otvoriti lepo knjižnico. Odbor, ki se je na občnem zboru izvolil, je sledeči: Predsednik Četina Milan, podpredsednik Brezovšek Drago, tajnik Marn Joško, tajn. nam. Ratajc Joško, blagajnik Košič Franc, blag. nam. Rebernak Juro; odborniki:

Hrastnik, Košič Milan, Martinčič Ivan, Marn Janko, Rebernak Eliza in Zalar; nam. Germadnik, Vodeb Miško in Povalej Pepca; pregledovalca računov: Petek in Moškon Viktor. M. Četina.

Zagorje. Tukajšnja podružnica „Svobode“ se je začela v zadnjih mesecih prav lepo razvijati. Povsod so začeli procvitati lepi uspehi. Da se bo naša doslej še jako nezavedna mladina mogla kolikor toliko naobraževati, smo ustanovili dramatični odsek, toda vsled različnih tehničnih ovir naša izobrazbe željna mladina, žal, še do sedaj ni mogla nastopiti. Toda zavedajmo se, da ima tudi proletarski otrok železno voljo do napredka. Pevski odsek, kojega smo ustanovili 15. 9. 1919, nam kaže takoj v začetku zelo lep uspeh. Politična šola, po kateri smo že dolgo časa stremili, se je 19. 9. 1919 ypeljala; sedaj smo prišli slednjč na pot, katera nas bo peljala preko težkih bojev do cilja, da ne bomo več ječali v zarjavelih verigah svetovnega kapitalizma. Žarki zarje, ki se obetajo narodom, naj pregrejejo tudi nas, da zrastemo v solčni toploti svobodni, pogumni, značajni ljudje.

Iz Sp. Šiške. Tudi naša podružnica se je zbudila po skoro letošnjem spanju. Pripravljalni odbor, izvoljen 6. dec. 1919 na sestanku pri „Favaju“, je sklical občni zbor na 13. dec. 1919 v gostilno k „Zvezdi“. Od centralnega odbora je bil navzoč sodrug Vehovec, ki nam je podal izčrpno poročilo o dosedanem delovanju „Svobode“. Opozarjal je pri tem posebno na delovanje nemških in čehoslovaških sodrugov, ki nam morajo biti pri delu na izobraževalnem polju vedno za vzgled. V naše vrste moramo pripeljati predvsem mladino, ki je bila doslej še brez pouka in brez vzgoje. Tej moramo nuditi vse, kar imamo, saj ona bo nadaljevala in dokončala delo, ki smo ga mi započeli. Kar imajo Čehi v svojih D. T. J., moramo imeti mi v „Svobodi“. Naš telovadski odsek, v kojega pošljite vi starši vso svojo deco, vzbuja zanimanje že tudi pri ostalih telovadnih organizacijah: niso nam neznanе okrožnice Orlov, v kojih opozarjajo na telovadno društvo „Svobodo“, enako tudi ne one Sokolov. Zato strnimo svoje vrste. Sami si moramo pomagati, drugi nam gotovo ne bodo. Eden za vse, vsi za enega! — Po poročilu s. Šlosarja je bil izvoljen podružnični odbor: predsednik s. Šlosar Viktor, podpredsednika ss. Udovč in Kovačeva, tajnik s. Košir Viljem, blagajničarka s. Klančnikova, blag. nam. ss. Kuhljeva in Zbašnikova; ostali odbor: ss. Baumkirchner, J. Brtoncelj, Kos A., Kovač P., Kristan Cv., Merjasec Iv., Osredkar M., Udovč J., Debevčeva A., Dolinarjeva A., Haderbolčeva, Kovačeva, Kuhljeva in Zbašnikova; v kontrolo ss. Ceraj, Cesarjeva, Čizman, Curhalek in Sedenova. Odseki so se izvolili na prihodnji seji, o koji bom poročal prihodnjč; ustanovil se je izobraževalni, telovadni, pevski in glasbeni odsek. Vsi navzoči so obljubili, da pojdejo na delo in ne pozabijo na dejstvo, da je Šiška v proletarskem gibanju ljubljanske okolice vedno prednjačila in da tudi sedaj ne zaostane. S telovadbo začnemo z novim letom, glasbeni in pevski odsek že delujeta. Upam, da dosežemo mnogo uspehov, seveda delati bomo morali. O tem delu pa še sledi poročilo.

m. n.

Strnišče pri Ptuju. Pretekli mesec smo tudi pri nas ustanovili podružnico „Svobode“, h kateri je pristopilo takoj prvi dan nad sto članov in članic. Na ustanovnem občnem zboru se je sklenilo ustanoviti čitalnico in prirejati predavanja in diskusijske večere. Prvo predavanje se je vršilo ob ustanovnem občnem zboru in sicer je predaval nadoficijal Klanšček „O potrebi izobrazbe“. V petek dne 10. dec. smo otvorili čitalnico in priredili drugo predavanje o temi „Narodnost in socializem“. Na tem predavanju nam je sodrug profesor Fava iz Maribora razložil pojem narodnosti iz socialističnega stališča in v lepem govoru pojasnil, kako si mi predstavljamo rešitev narodnega vprašanja osobito po vojni. Sodrugi Komavli je navzočim priporočal, naj agitirajo za „Svobodo“ in ji pridobivajo članov. Vsak naj zahaja v čitalnico, kjer se bo imel priliko s čitanjem in diskusijo veliko naučiti. Posebno naša mladina naj pride v „Svobodo“ polnoštevilno in si ustanovi mladinski odsek, ki bo imel v prvi vrsti nalogo skrbeti za delovanje onih panog izobraževalnega dela, ki so za mladino najbolj koristni. Opozarjamo tudi na diskusijske večere, ki se v kratkem začnejo in priporočamo vsem, da zahajajo redno k diskusijam.

v. k.

Ljubljana. Dne 12. novembra so se začele v dramskem gledališču delavske predstave. Kakor v pretekli seziji, so bile tudi doslej vse delavske predstave do zadnjega kotička razprodane. Naše delavstvo dobro umeva, kje lahko črpa duševno hrano, ki nam je tako neobhodno potrebna. Kot prva delavska predstava se je 12. oktobra uprizorila drama Andrejeva „Dnevi našega življenja“, 19. oktobra Knoblauchova komedija „Faun“, 2. novembra veseloigra „Snegulčica in škrtatje“, 8. novembra drama „Tat“. Vse naše delavstvo pa navdaja le ena misel, da dobi tudi v Ljubljani kmalu svoj delavski dom, v katerem bi lahko uprizarjali sami gledališke predstave. Ker so naši igralci dramatičnega odseka zelo marljivi in jih je nekaj že prav dobrih igralcev, bi gotovo bilo želeli, da skoraj dobé svoje torišče. Vsekakor pa upamo, da se tudi ta želja po lastnem domu kmalu uresniči, kjer bomo lahko z lastnimi močmi pokazali, da dramatični odsek „Svobode“ v Ljubljani ni držal križem rok. — Prav tako z veseljem delujejo tudi drugi dramatični odseki po drugih podružnicah, zlasti v Celju, Trbovljah, Hrastniku, Zagorju, Radečah, Kočevju, Prevaljah in Jesenicah. Ustanavljajo pa se še vedno novi odseki, tako da bomo lahko na jesen otvorili širšo dramatično šolo, iz katere bodo odšli dobro izvežbani igralci. Zato smo že danes lahko ponosni na razvoj v naši „Svobodi“. Nove podružnice smo ustanovili v Rajhenburgu, Prevaljah in Guštanju. Vse se že lepo razvijajo. Podružnica v Spodnji Šiški se je obnovila in je začela z novim delom. Do sedaj so ustanovili pevski zbor, godbeni in telovadni odsek. Vsi lepo napredujejo. Podružnica v Vodmatu si je ustanovila godbo na pihala, ki je že v zelo kratkem času pokazala prav lepe uspehe. Dosedaj smo bili vedno navezani na milost in nemilost tujih godb, odslej pa nam bo naša res delavska godba igrala socijalistične komade. Tako se bomo polagoma popolnoma osamosvojili v vsakem oziru. — Podružnica na Glincah deluje kakor vedno pridno. Naši mladi in stari sodrugi in sodružice delajo čast s svojim tamburaškim zborom, pod spretnim vodstvom sođr. Lehpaerja. Telovadni odsek je še v razvoju, vendar pa nam vsi sodrugi in sodružice, ki so danes pri tem odseku, jamčijo, da bodo tudi v tem pogledu delali čast našemu gibanju. V Ljubljani se je ustanovil telovadni odsek, ki zelo pridno deluje; zlasti naraščaj. Tudi ženske članice so pokazale veliko volje do našega telovadnega odseka. Telovadba v Ljubljani se vrši vsak ponedeljek in četrtek od 7.—9. ure na realki, za ženske članice pa vsak četrtek od 5.—7. ure na deški ljudski šoli na Ledini. Za člane in obrtni naraščaj pa na učiteljišču ob ponedeljkih, sredah in petkih od 7. do 9. ure zvečer. Najlepše pa se telovadba razvija v našem telovadnem odseku v Celju. Sodrugi in sodružice ter delavski stariši! Ustvarjajmo, delajmo, da bomo lahko kdaj s ponosom gledali na uspehe našega dela. Vsak proletarski oče naj pošlje svoje otroke k našim telovadnim vajam. Poskrbljeno je, da bo ta mladina vzgojena tako, da bo delala čast staršem samim, kakor tudi nam vsem, ki hrepenimo po boljši bodočnosti!

Osnovani se bodo razni izobraževalni tečaji, kakor tečaj za stenografijo, knjigovodstvo, zdravstvo, zgodovino, literaturo, za sedaj v manjšem obsegu. Pozneje pa se bodo morali taki tečaji takoj v začetku raztegniti na široko podlago.

Na seji dne 16. oktobra 1919 se je sklepalo o premembi zveznih pravil, ki jih je sestavil sođr. Erjavec in ki se priobčijo v „Svobodi“ v prih. letniku. Stara pravila več ne odgovarjajo našemu razvoju. V ta namen smo nova pravila sprejeli in se bodo morala na zveznem občnem zboru odobriti. Ravnotako je odbor odobril opravilnik, sestavljen od sođruga Erjavca.

Na seji dne 27. novembra je odbor sklenil, da pristopi „Svoboda“ z 20 deleži k Delavski tiskovni zadrugi in z 20 deleži k Socijalni Matici. Dalje je odbor sklenil, da se skliče za 1. februar 1920 izredni občni zbor z dnevnim redom:

1. Sprememba pravil.
2. Povišanje prispevkov.
3. Razgovor o sklenjeni resoluciji na strankinem zboru.

Z ozirom na to, da so se vse tiskovine in druge potrebščine tako podražile, da

s prispevkom 1 K mesečno ni mogoče več izhajati, smo prepričani, da člani in članice uvidijo nujno potrebo zvišanja prispevkov. Vsi vemo, da le z lastnimi sredstvi moremo ustvarjati in graditi. Nimamo mecenov, nimamo takih prijateljev, da bi nam pomagali pri zgradbi našega velikega dela in tudi le temu, kar si sami ustvarimo, bomo lahko rekli: to je naše — samo naše delo.

V ta namen je odbor izdelal sledeči predlog: Pristopnina naj znaša 1 K, (doseđaj 50 vin.), mesečni prispevek 2 K. Od tega zneska ostane podružnici od pristopnine 50 vin., od mesečnega prispevka 50 v, skupaj bi stalo tedaj podružnici 1 K, centrali bi se pa poslalo c.1 prispevka 1 K 50 v in od pristopnine 50 v, skupaj tedaj 2 kroni. Podružnicam se odpošlje tozadevne okrožnice, v katerih naj odbori sklepajo.

Iz vsega tega vidimo, da delamo in vsled tega lahko upamo na krasne uspehe.

Izredni občni zbor se vrši dne 1. februarja 1920 v Ljubljani v dvorani Mahrove šole, (Krekov trg). Začetek ob 9. uri dopoldne.

Dnevni red: 1. Sprememba pravil. 2. Povišanje prispevkov. 3. Razgovor o skienjeni resoluciji na strankinem zboru.

Vse podružnice, ki pošljejo vsoje delegate, naj naznanijo osem dni pred občnim zborom imena delegatov, ravno tako vse predloge, vkolikor se tičejo dnevnega reda. Štefan Dražil, predsednik; J. Vehovc, tajnik.

